

GHENDTSCHÉ·TYDINGHEN

Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en
Historische Kring Gent vzw

50e jaargang - nr. 6

november - december 2021

Gand. — De Vledermuis

Edition Mathot, Gand.

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1

Erkenning: P 2A 6154

Afzender: Goudstraat 12 - 9000 Gent

Verschijnt niet in juli en augustus

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

Tweemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent vzw

50e jaargang nr. 6

november - december 2021

Inhoud

- **Mark Hanson** - *Het katholieke schipperswerk in Gent (einde twintigste eeuw - 1978) - Deel 4* 322
- **Luc De Grauwe** - *Krook en waal als waternamen, hoek, vest en wal als terreinnamen in Gent* 335
- **Marijke Mortier** - *150 jaar Roeivereniging Club Gent* 346
- **Hugo Collumbien** (†) - *Joris Vandenbroucke, geestelijke vader van het Gentse Pierke* 359
- **Jan Steeman** - *Het Posthotel aan de Gentse Kouter. Een luxehotel voor de stad* 361
- **Mark Rummens** - *Op zoek naar de oudste nog bestaande stedelijke Gentse basisschool* 380
- **Eric Vermeersch** - *Madame Rachel* 387
- *Lezers aan het woord* 391
- *HERNIEUWING abonnement op nieuw bankrekeningnummer!* 395
- *Steunende Leden en Beschermleden 2021* 396
- *Inhoud jaargang 2021* 398

Auteursrichtlijnen

Om in aanmerking te komen voor publicatie moeten de bijdragen voldoen aan de richtlijnen voor auteurs. Om deze te raadplegen: zoek op het internet naar Ghendtsche Tydinghen auteursrichtlijnen of zend een mailtje naar g.t@telenet.be

HET KATHOLIEKE SCHIPPERSWERK IN GENT (EINDE TWINTIGSTE EEUW - 1978)

Deel 4. Kapucijnen aan het roer van het Schippershuis (1955-1978)

Marc Hanson

In het vierde en laatste deel van deze artikelenreeks bespreken we hoe de kapucijnen de zieltogende werking van het Schippershuis aan Dok-Noord weer op de rails kregen en waarom ze het Huis verlieten, maar toch nog enkele jaren in Gent actief bleven. Afsluitend worden enkele schaarse overgebleven concrete herinneringen aan het vroegere schippersleven onder de aandacht gebracht. Het gerestaureerde Schippershuis is hiervan zeker niet het minste.

Heropstart dankzij kapucijnen (1955-1957)

Amand Van der Mensbrugge (° Gent, 1889) was op 3 augustus benoemd tot onderpastoor van Sint-Salvator. Hij was de laatste kapelaan die ook de bediening van de Schipperskapel als opdracht kreeg. Toen hij op 12 december 1955 overleed, benoemde bisschop Calewaert (1948-1963) geen nieuwe aalmoezenier als opvolger. Het bisdom legde wel de eerste contacten met de paters kapucijnen, die een lange en ruime ervaring hadden met schipperswerk in onder meer Aalst, Brugge en Antwerpen. Het vooruitzicht van een verdere aangroei van de bevolking in de Kanaalzone Gent – Terneuzen en het falen van de ‘diocesane’ aanpak (door het bisdom) na de oorlog, zette de bisschop ertoe aan deze contacten te leggen. Omwille van het zeer specifieke karakter van en de kennisvereisten voor het schipperswerk, deed hij liever een beroep op ervaren regulieren (paters) dan op eigen priesters. De kapucijnen van hun kant zagen er al enige tijd naar uit om zich in de belangrijke havenstad Gent te vestigen met het oog op de uitbreiding van hun schippersapostolaat. Het zou een terugkeer zijn. De kapucijnen waren immers al heel lang uit Gent verdwenen: kort na de afschaffing van hun klooster aan de Brabantdam in 1796.

In 1957 waren ze bereid om twee paters ter beschikking te stellen op voorwaarde dat de orde in Gent een eigen huis mocht openen. De bisschop ging hiermee akkoord en op 4 juli van dat jaar verleende hij de schriftelijke toela-

ting om aan Dok-Noord een *domus religiosa exempta* met openbare kapel op te richten. De paters kregen ook het recht al het nodige pastorale werk te verrichten overeenkomstig de bepalingen van het kerkelijk wetboek. Omdat de kapucijnen in Gent geen klooster meer hadden, werd het domus afhankelijk van de plaatselijke overste van Aalst. Ondertussen had de raad van beheer, die eigenaar was van het gebouw, al een belangrijke beslissing genomen. Op 4 april 1957 werd besloten het Schippershuis bij notariële akte voor minimum dertig jaar ter beschikking te stellen van de paters kapucijnen. De raad zou het Werk moreel en financieel steunen, maar zich van nu af aan van alle inmen- ging en bestuur en organisatie onthouden. Dat laatste zou ook gelden voor de Heilig Kerstparochie, die in de raad vertegenwoordigd was door pastoor Valeer Podevijn (° Moorsel, 1904), pas benoemd.

Afb. 1. Misviering op zondag in de kapel van het Schippershuis. Foto eind jaren '50 of begin jaren '60. DSMG, Collectie Vliegende Bladen Gent, reeks straten: Dok-Noord. Schipperskapel. Schenking 2013 Huguette De Bleecker.

Op 18 december 1957 werd pater Filogoon (André Quanten) benoemd tot eerste overste van de nieuwe minicommunautéit (*hospitium dependens*). Sinds 12 september was hij al in Gent om het Schippershuis op te frissen en als verblijf

voor de paters in te richten. Dat was een heel karwei, want het ruim een halve eeuw oude gebouw vertoonde zowel binnen als buiten serieuze sporen van de tand des tijds. De ruime mansardes werden omgebouwd en ingericht als miniklooster. Boven de keuken en de eetzaal werden twee logeerkamers ingericht, bijvoorbeeld voor paters die in Gent op doorreis waren. In de winter waren de zolderkamers ijskoud door de noordenwind die vanuit het Houtdok aanwaaide en in de zomer snikheet. Net vóór Kerstmis nam ook pater Omer, Firmin Stael, die van het klooster in Boom overkwam, zijn intrek in het Schippershuis. Tenslotte kwam nog broeder Panphilius in het Huis wonen. Deze broer van pater Omer zou vooral het huishoudelijk werk verrichten.

Heropleving van het Schipperswerk

Vanaf 1958 kon het apostolaatswerk van start gaan. De pastorale zielzorg kwam nu op de eerste plaats (afb. 1), maar de twee paters en hun medewerkers behartigden ook de beroepsbelangen van de schippers. Na de Tweede Wereldoorlog was het Bureau van het Schippershuis overgenomen door de katholieke *Vrije Schippersbond*, die gesticht was door de paters Tillo en Didac(us). In 1955 was die bond, waarvan de hoofdzetel eerst in Brugge gevestigd was, ontbonden. Pater Didac stichtte toen de *Bond van Eigenschippers* en hield in café *De Toren* in Gent zitdagen voor de leden van die bond. Met de komst van pater Filogoon, werd het filiaal Gent van de bond naar het Schippershuis zelf overgebracht. Didac kwam nog enige tijd om de veertien dagen vanuit Brugge naar Gent om pater Filogoon wegwijz te maken in het labrynt der schippersaangelegenheden. Meestal was de plaatselijke pater in zijn bureau aan Dok-Noord aanwezig om schippers met raad en daad bij te staan (afb. 2). Tegelijk was hij onderpastoor van de Salvatorparochie, omdat ook heel wat schippers op zondag die kerk bezochten, vooral na de felle achteruitgang van het Schippershuis na de Tweede Wereldoorlog.

Pater Omer bezocht bijna dagelijks de in Gent aangemeerde schepen. Elke dag voeren er toen gemiddeld 150 à 200 schepen Gent binnen. Sommige schepen waren enkel op doortocht, maar daarvoor hadden ze, voor de aanleg van de Ringvaart 6 uur tot drie dagen nodig, afhankelijk van het te volgen traject. De meeste schepen legden aan voor laden en lossen. In juli 1960 hadden al 3.500 schepen bezoek van Omer gekregen. De meeste schippers stelden dit persoonlijk contact zeer op prijs en vonden op die manier ook (opnieuw) de weg naar het Schippershuis. Dit leidde ook tot het bezoeken van zieke schippers(vrouwen). Het Nationaal Werk van Kinderwelzijn kon gebruik maken van de inlichtingen verstrekt door de paters.

SCHIPPERSHUIS
MAISON DES BATELIERS - SAILOR'S HOME
 Vereniging zonder winstgevend doel

Dok, 18, Gent. ♦ Postch. 1448.14

APOSTOLATUS MARIS
 Apostolaat ter zee. Apostolat de la mer.

H. MIS op Zondagen en feestdagen te u.
Ste-Messe Dimanches et jours de fête à **9** h.
H. Mass on Sundays and Holidays at A.M.

BIECHT, Confessions, Confessione, Confesión, Confissão,
 Beicht, Gyónás, Spowiedz, Spovada, Zpoved,
 Isповijed, Škriftemaal, Ekzomologisis, Ucnobieg.

SCHOOL VOOR SCHIPPERSKINDEREN
 Lagere aaneembare school, met officieel programma.
 (Postch. 535.58)
 Zendt er uw kinderen heen, zelfs voor een halve dag.
 (School uren : van 8.30 tot 11.45 en van 14 tot 16 u.)

BIBLIOTHEEK EN VERGADERZAAL

VRIJE SCHIPPERSBOND v. z. w. d.
 Union Libre de la Batellerie, a.s.b.l.
 Open 9-12 en 14-17 u. Postch. Nr 487.172

Telefoon : 581.80

Afb. 2. Folder uit 1955 (Schenking H. De Bleecker in DSMG).

In 1952 was juffrouw Clothilde De Wilde, een trouwe medewerkster van het Huis, begonnen met de publicatie van het maandblaadje *Ons Roer*, dat ze zelf typte en stencilde. Vanaf eind 1957 had aalmoezenier Filigoon er telkens een rubriek in: *Eigenheid. Brief aan alle varende*. Het tijdschrift werd op tweehonderd exemplaren gedrukt en gratis verspreid onder schippers aan boord of aan de wal. Tijdens het dieptepunt van de malaise in de jaren 1950 had die lekenhelpster er ook voor gezorgd dat de zondagsdienst in de kapel bleef doorgaan. De opkomst was echter gering. De mis werd enkel nog bijgewoond door enkele oude, gepensioneerde schippers aan de wal. Door de komst van de kapucijnen kwam hierin snel verandering. Al gauw woonden iedere zondag een honderdtal gelovigen, onder wie heel wat schippers, de mis bij. Met Kerstmis 1958 zat de kapel afgeladen vol. Kort daarna waren er op zondag weer twee missen: één om halfacht en één om tien uur.

Problemen na paters Filogoon en Omer

Door ziekte moest aalmoezenier Filogoon in 1967 al zijn functies opgeven; op 16 augustus vertrok hij naar Herentals. Sinds 30 november 1965 had pater Hector (Jan Janssen) hem al bijgestaan voor het bureauwerk van de *Bond van Eigenschippers*. In augustus 1967 werd hij de nieuwe directeur, vanaf 29 december geholpen door pater Stefaan (Victor Geerts), die echter al snel na zijn uittreding in augustus 1972 het Schippershuis zou verlaten. Behalve directeur van de Bond was pater Hector ook overste van de kleine communautiteit en tot 14 mei 1974 onderpastoor van Heilig Kerst. Gelukkig werd hij voor het vele werk bijgestaan door een lekenbroeder uit Aalst en door een paar zusters benedictinessen van het klooster in de Sint-Salvatorstraat. Door gebrek aan actieve zusters in Gent konden de auxiliatricen geen steun meer verlenen. Clothilde kwam zelfs op hoge leeftijd nog helpen koken, wassen en verstellen.

Door gezondheidsproblemen moest pater Hector, aalmoezenier, directeur van de Bond, overste van het *hospitium* en onderpastoor, op zijn beurt zijn taken afbouwen of afstaan. Op 28 juli 1973 werd hij als overste vervangen door pater Raymond (Cyriel Noyez). Die nam ook zijn taak als onderpastoor over. Pater Delfien (Leo Declerck), die al sinds augustus 1970 als hulpkracht op het Bureau werkte, verving in 1976 Hector als hoofdaalmoezenier en directeur van de *Bond van Eigenschippers*. Die *Bond* bleef de schippers helpen met sociale, financiële, economische en juridische problemen, zoals het invullen van de belastingaangifte, pensioenaanvragen, betwistingen van vrachten, ligdagen, vertalingen van reglementen en instructies enz. De zeer behulpzame pater Hector, die veel schippers had geholpen, overleed op 1 september 1976.

In dat jaar was de nieuwe dekenij 't *Seleskest* gesticht. De feesten die zij in augustus 1977 inrichtte, stonden helemaal in het teken van 150 jaar kanaal Gent – Terneuzen. Maar net dan lieten de negatieve gevolgen van de aanleg van een ander 'kanaal', de Ringvaart opengesteld in 1969, zich steeds meer voelen. Vóór 1969 kwamen er bijvoorbeeld meer dan honderd schepen door de Tolhuissluis, een aantal dat daarna zienderogen terugliep. De vrachtscheepvaart verdween helemaal uit de Gentse binnenstad na het openen van het sas van Evergem op de Ringvaart, dat schepen met een grotere tonnenmaat aankon.

Een oud-schipper getuigt: 'Na de Tweede Wereldoorlog legden we om de zes weken aan in de Muide en zagen we familie en vrienden terug. Op minder dan drie straten had je hier 17 cafés, vier dancings, alle soorten winkels. Nu (ca.

1975) is er bijna niets meer van over.' Steeds minder schippers betekende de achteruitgang van de talrijke winkels en gespecialiseerde zaken voor scheepvaartartikelen in de buurt. De ontvolking, versterkt door een tekort aan nieuwe (vernieuwde) woningen en de toevloed van gastarbeiders, leidde tot de sluiting van ooit bloeiende winkels en ateliers. Tot overmaat van ramp ging het gerucht dat de schippersbeurs in café *Den Toren* zou verdwijnen. Vanaf 1978 nam de *Actiegroep Sluizeken – Muide* allerlei initiatieven voor het behoud van die beurs. Vanaf begin jaren tachtig zou de hele buurt een echte probleemwijk worden. Het was een van de eerste wijken die het Gentse stadsbestuur, geholpen door architecten - stedenbouwkundigen, zou aanpakken in de gesubsidieerde programma's van stadsherwaardering.

De kapucijnen verlaten het Schippershuis (1977-1978)

Net in die moeilijke jaren brak er op 23 juni 1977 in een opslagplaats naast het Schippershuis brand uit, die vuur- en waterschade toebracht aan het Huis, dat zelf uitgeleefd en allesbehalve brandveilig was. Vooral voor de smalle en enige trap naar de kapel op de eerste verdieping was de brandweer zeer kritisch. Mede als gevolg van deze brand hielden alle kapucijnen die bij het schipperswerk in Gent en Brugge betrokken waren, samen met hun oversten, op 26 oktober 1977 een algemeen beraad. Daar werd besloten dat de paters het Huis niet langer zouden gebruiken, maar in Gent zouden blijven instaan voor de geestelijke en materiële zorg van de schippers. Er waren redenen genoeg om dat te besluiten: de vervallen situatie van het Huis en de te grote herstellingskosten na de brand, het recente overlijden van bezieler aalmoezenier Hector en het grote tekort aan inzetbare paters. Bij dit laatste werd opgemerkt dat het schippersapostolaat in nieuwe banen geleid moest worden, voornamelijk door het aantrekken van bekwame leken.

Tijdens een vergadering van 29 oktober 1977 werd de raad van beheer gedeeltelijk verruimd en aangevuld. Graaf de Hemptinne bleef voorzitter. De kapucijnen vormden nu de meerderheid in de vzw Schippershuis, eigenaar van grond en gebouw. Pater Raymond bracht bisschop Van Peteghem (1964-1991) op 9 november op de hoogte van deze ingrijpende beslissingen. De bisschop toonde begrip voor de argumentatie. Op 18 december meldde een rondzendbrief van de paters Delfien en Raymond dat de schipperskapel per 1 januari 1978 zou worden gesloten (afb. 3). Zij wezen nog eens op het grote tekort aan inzetbare paters en op het feit dat er in de buurt vijf kerken (kapellen) waren, waar schippers en andere gelovigen terecht konden.

Belangrijke mededeling uit Gent

Vrienden Schippers,

Wat reeds lang in de lucht hing, en wat vroeg of laat moest gebeuren, is nu beslist: **het Schippershuis op de Dok te Gent gaat dicht.** Deze beslissing werd na veel wikken en wegen door de Beheerraad van de Vereniging zonder Winstgevend Doel "Het Schippershuis", eigenaar van grond en gebouw, genomen. Ze is het onvermijdelijk gevolg van allerlei omstandigheden, die samen aan de basis liggen van het genomen besluit, en die we graag voor U nader willen toelichten.

Er is ook nog een andere reden. In een straal van 10 tot 15 minuten afstand van het Schippershuis zijn er 5 kerken waar men naar te H. Mis kan gaan: H. Kerst in de Slepstraat, Maria-Goëtti op de Blaisantvest, Theresia-Muide, de Kapel van de Limbastraat en de Kapel op de Afrikaan. En ietsje verder: Meulestede-kerk en Sint-Macarius aan de beestenmarkt... Vanuit deze plaatselijke toestand is het duidelijk, dat er voldoende gelegenheid is om als kristen op zon- en feestdagen dicht bij een kerk te vinden, waar de schippers even welkom zijn als de gewone parochia-

Afb. 3. Fragment uit de brief van de paters Delfien en Raymond van 18 december 1977, gepubliceerd in 'Ons Roer'. Hierin werd meegedeeld waarom de paters kapucijnen het Schippershuis zouden verlaten en waarom ze ook de Schipperskapel zouden sluiten voor de eredienst (Schenking H. De Bleecker in DSMG).

De opvolgers van pater Hector verhuisden naar een huis in de Sint-Salvatorstraat, nr. 38, dat hen door de kerkfabriek van de gelijknamige parochie ter beschikking werd gesteld. Pater Raymond bleef overste van de kleine fraterniteit en medepastoor van de Heilig Kerstparochie met speciale aandacht voor de schippersfamilies. Het kantoor van de *Bond van Eigenschippers* verhuisde naar dezelfde straat, nr. 50. De paters kapucijnen kochten het huis in januari 1978 voor 725.000 fr. De notarisakte werd verleden op 20 juni. Voortaan verzekerde een bediende de permanentie in het kantoor, zodat pater Delfien meer tijd kreeg voor zijn pastorale taak en voor allerlei praktische zaken buitenshuis. Hij was ook medewerker aan *Ons Roer*, nu met redactie in Luik. Ten slotte was er nog een Argentijnse confrater die zich vooral ontfermde over de Spanjaarden in het bisdom Gent.

Het einde

De vzw Schippershuis besloot al snel het Schippershuis te verkopen. Het kerkelijk meubilair werd opgekocht door het Museum voor Folklore in Roeselare. In afwachting van de verkoop gebruikte de Chiro van Heilig Kerst het Huis als jeugdlokalen. Na een tweede brand in 1989 kon het slopen van het gebouw maar net voorkomen worden. Pogingen om er een multifunctioneel onthaalcentrum voor schippers van te maken of een scheepvaartmuseum, mislukten. Uiteindelijk werden beide panden ingericht als privéwoningen (afb. 4 en 5).

Afb. 4. Actuele (jaren 2010) toestand van een interieur in het gewezen Schippershuis en de vroegere Schippersschool aan Dok-Noord (DSMG, reeks Straten, DSMG).

Afb. 5. De tuin van het Schippershuis in de jaren 2010. Een van de vele stukjes verborgen stadsgroen. (DSMG, reeks Straten, DSMG).

Omdat de binnenvaart en het leven van de schippers vooral sinds de jaren tachtig enorm evolueerden, waren de kapucijnen verplicht hun schippersapostolaat grondig aan te passen. Ze bleven dit werk behartigen, maar toen de laatste aalmoezenier, Silveer Vermeulen, werkzaam van 1980 tot 2018, in februari van dat jaar ziek werd, werd hij niet meer vervangen, ook al omdat het aantal paters razendsnel terugliep. Ondertussen is ook het huis in de Sint-Salvatorstraat verkocht en zo kwam er een einde aan ruim zestig jaar apostolaatswerk onder de (Gentse) schippers door de kapucijnen.

Afb. 6. Deze foto van de stuurcabine van een modern binnenschip in het begin van de jaren 2000 toont aan hoe snel alles verouderd... Let op de 'antieke' telefoonhoorn.
Uit Lekens en Lagrou, 2004).

Epiloog (LD)

In onze 21ste eeuw is al het hierboven beschrevene volmaakt verleden tijd. De binnenschepen zijn nu reusachtig groot, uitgerust met eigentijdse, snel evoluerende besturingsapparatuur (afb. 6) en... vergen grote investeringen, met meestal zware leningen. Ze varen de stad niet meer binnen. Om ze rustig te bekijken moet je tijdens weekends een wandelingetje maken bij de sluisen van Merelbeke of Evergem op de Ringvaart.

Afb. 7. Woonschepen zij aan zij in het Handelsdok (foto in noordelijke richting vanop de Bataviabrug in 2021).

Afb. 8. Kafka (of Kamagurka) ongewild aan de Oudevest (foto 2016).

De oude spitsen (Frans: péniches) werden en worden in snel tempo omgebouwd tot woonschepen. Hun motoren werden eruit gehaald: de eigenaars lieten ze naar de hen toegewezen ankerplaatsen langs de stadskanalen (de Visserij, de Verbindingsvaart,...) slepen. De vaartuigen verlaten hun ankerplaats, waar ze stevig vastgemeerd liggen, om de vijf jaar om naar een werf gesleept te worden voor het verplichte (en noodzakelijke!) onderhoud van de buitenwanden. Gent is al heel lang dé stad van de woonschepen in België en er komen er nog altijd bij. Anno 2021 worden ook ligplaatsen met de nodige voorzieningen (elektriciteit, water, toiletafvoer, postbussen,...) ingericht in het Handelsdok, vooral voor grote vaartuigen (afb. 7). In tegenstelling tot elders in de stad liggen ze in dit brede water niet langs de kaaien, maar zij aan zij. Ze vullen er op een gelukkige manier de snel ontwikkelende grote woonzone ‘Oude Dokken’ aan.

Zo naderen deze woonschepen het oude Schippershuis, maar van het Schipperswerk is geen sprake meer. De oude schippers en schippersvrouwen kochten een huisje aan wal, meestal in de buurt van de Muide, maar ze sterven snel uit. Sommigen hadden het moeilijk om zich aan te passen. Zo kocht in de jaren 1970 een schipperskoppel een totaal vervallen huisje in de Oudevest bij de Minnemeers, met de bedoeling er een nieuw te bouwen. Volgens de toen geldende stedenbouwkundige regels werden ze verplicht de hele benedenver-

Afb. 9. De voorsteven van de Rihera op het voorpleintje van de Seleskestkerk (foto 2021).
In de achtergrond de Doornzelestraat (foto 2021).

dieping in te richten als garage voor een auto die ze niet hadden. Het huisje was net breed genoeg. Bovendien werden ze verplicht ver achteruit te bouwen om een totaal zinloze nieuwe rooilijn te respecteren. Dat deden ze, maar ze vonden er niets beter op dan knal voor hun garagepoort een bakstenen ‘schipke’ te laten metselen als soortement bloembak (afb. 8). De schipper kon overigens ook geen afscheid nemen van zijn eigen schip, de Arilo, dat lange jaren motorloos aan de Baudelosluis bleef liggen tot het daar weg moest. En volgens zijn vrouwke wilde hij ook het ‘schipke’ van zijn vader behouden dat ergens in ‘den ouden dok’ lag. Het koppel kwijnde weg. Voor de oude schipperin waren de koffietafels en vooral de jaarlijkse bedevaart naar Lourdes – Oostakker, georganiseerd door de pater van het Schipperswerk, hoogtepunten. Schipper Roland bespeelde dagelijks zijn accordeon tot hij hem niet meer op zijn schoot kon hijsen.

Nu zijn ze beiden dood en ook het bakstenen ‘schipke’ verdween om plaats te maken voor mooie nieuwbouw... op de eeuwenoude rooilijn. Behalve de woonschepen, de kaaimuren en de mooie kanalen, met natuurlijk de beide gildehuizen van de schippers aan de Graslei, herinnert er slechts weinig aan de eeuwenlang zo belangrijke binnenscheepvaart met Gent als knooppunt. Aan

het einde van de Sleepstraat op het pleintje voor de Seleskestkerk werd de voorstevan van de Rihera opgesteld (afb. 9). Dat was een initiatief van schepen Raoul Wijnakker, geboren in die buurt en lange tijd leider van de scheepswerf op Langerbrugge. De man was ook dichter en auteur, onder andere van het boekje *Het Binnenschip* (1965) verlucht door Jan Hoet. Dat verhaalt hoe een schipper zijn kleine spits op een werf wil omruilen voor een grotere Kempenaar: een financieel avontuur. Een beeld, een geromanceerde samenvatting van het schippersleven in de tweede helft van de vorige eeuw.

ARCHIEFBRONNEN

Leuven. KADOC

Inventaris van het archief van de Belgische (1832-1935) en van de Vlaamse provincie (1935-) van de Sociëteit van Jezus

4.2.10.3. Apostolatus Maris Gent/Apostolaat ter Zee Gent

nr. 975: Lied- en gebedsteksten Sint-Pieters Schipken en aantekeningen door pater Cyrillus De Beck (1880-1900)

nr. 976: Verslagschriftje van het Maison des Bateliers (1898-1900)

nr. 977: Kasboek O.L. Vrouw Ster ter Zee (1894-1900)

Nr. 980: Correspondentie pater C. De Beck (1894-1905)

nr. 22709: Operis Nautarum Origines ex Annuis Residentiae Gandavensis s.j. (1893-1905)

Inventaris van het archief van de Belgische (1832-1935) en Vlaamse (vanaf 1958) kapucijnen

2. 2. 16 Klooster Gent

20. Kroniek Gent I, 1840-1955

21. Kroniek Gent 1955-1972

22. Kroniek Gent 1973-1989

Na een tip van een ere-archivaris van de kapucijnen, heb ik mij voor deel 4 vooral gebaseerd op enkele bijdragen in *Vox Minorum*, een blad van de orde in Vlaanderen, bedoeld voor intern gebruik. In die anonieme bijdragen gaven een paar insiders uitleg over en toelichting bij het schipperswerk van de kapucijnen in Gent voor confraters die weinig of niet vertrouwd waren met dit werk (zie Literatuur).

Sint-Amandsberg. DSMG

Straten: Dok-Noord, Schipperskapel: met documentatie van B. Van Walle: Geschiedenis van Schippershuis en Schipperskapel (foto's o.a. van na de branden, van de restauratiewerken, knipsels, kopie van bijdragen in onbekende tijdschriften).

Straten: Sleepstraat verzameling H. De Bleecker (één doos), krantenknipsels, voorbereiding en klad boek Lekens en Lagrou (één doos).

Vliegende Bladen. Ephemera Gent. Waterlopen: Binnenscheepvaart: veel knipsels, foto's, privécollectie van respectievelijk Huguette De Bleecker en pater Vermeulen (één doos), Schippersbeurs.

Literatuur

- Baillieul B. (1998), *Wandelen door de Heilig Kerstwijk*, Gent, Dienst Monumentenzorg.
- Beke F. (2006), *Mijn Gent*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij nv, vooral p. 219-229.
- Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb Stad Gent. Noord-Oost* (1979), Gent, Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur. Rijksdienst voor Monumenten en Landschapszorg, p. 494-495.
- Brouwers L. (1980), *De Jezuiten te Gent, 1585-1773/1823-Heden*, Gent, Sint-Barbaracollege, vooral p. 157-158.
- Collin L. (1977), *Antoine Stillemans (°1832) XXIVe bisschop van Gent, 1890-1916. Biografie tot 1893*, 2 delen, Leuven, licentie scriptie.
- De Bleecker – Ingelaere H. (2008), *Van de “Oud Ghebeurte van de Croone” naar de “Dekenye der Slypstraete” tot de dekenij Heilig Kerst. Een geschiedenis van inzet en dienstbaarheid van 1609 tot vandaag*, Gent, Vlaamse Culturele Kring Sluizeken – Muide en Gent-Cultuur.
- Deseyn G. (2001), *Gids voor Oud Gent*, Antwerpen/Rotterdam, C. de Vries – Brouwers, p. 442-448.
- Devriese L. (2020), *Gentse Vincentianen: hulp aan armen om hemelse gelukzaligheid te bereiken*, in: *Ghendtsche Tydinghen*, 49e jg., nr. 4-5, p. 303-317.
- Duwel A. (2001), *Historiek van het kerkschip te Antwerpen*, Antwerpen, Apostolaat der Schippers vzw.
- Geerts A. (2020), *Bij een afscheid*, in: *Avondmijmeringen*. Driemaandelijks contactblad voor priesters en diakens, jg. 47, sept.-nov., p. 32-41.
- Lekens L. en Lagrou J. (2004), *Archiefbeelden. Binnenschippers*, Gent, Tempus Publishing Group Ltd.
- Lekens L. en Lagrou J. (1996), *Gentse wijken van vroeger. Deel 2 De Muide*, Nazareth, Uitgeverij De Klaroen N.V., vooral p. 107.
- Huysmans S. (2002), *Ijzeren schippers op houten schepen*, TIC 78 – Cahier 22A.
- Laleman M.C. (dir.) (2012), *Op weg door Gent. Historische routes in het stedelijk landschap*, Gent, De Zwarte Doos.
- Rantinck A. (1996), *Binnenscheepvaart in Vlaanderen eind 19de eeuw -1940: infrastructuur, arbeid en apostolaat*, Leuven, licentiescriptie. KULeuven, vooral p. 90-94.
- Schokkaert L. (ed.) (1997), *Biografisch repertorium van de priesters van het bisdom Gent 1802-1997*, 2 delen, Leuven, KADOC.
- Somers F. (2009). *Ma chère ville de Gand*. Door de auteur geïllustreerde teksten verzameld door Nicole Verschoore. Liberaal archief, Gent.
- Vox Minorum. Informatieblad van de Vlaamse kapucijnen*, 12, 1958, p. 62-66; 14, 1960, p. 247-249; 28, 1972, p. 201-206; 27, 1977, p. 90-92; 32, 1978, p. 128-139.

KROOK EN WAAL ALS WATERNAMEN, HOEK, VEST EN WAL ALS TERREINNAMEN IN GENT

Luc De Grauwe

Krook en hoek, wal en waal, met daarbij nog vest: verwante termen, die – erg verwarrend – als waternaam of als terreinnaam gebruikt werden en worden. In dit artikel wordt gepoogd klaarheid te scheppen omtrent dit voor een stad als Gent uiterst belangrijke thema. Dit gebeurt aan de hand van de situatie bij de Krook aan de Huidevettershoek, de Walpoort en de Ketelvest en Sint-Jansvest.

Afb. 1. Bewerkt detail van het plan van Gent (Dumont. M.E., 1951, Gent.

Een stedenaardrijkskundige studie, Brugge, De Tempel, deel II Atlas) met de hier besproken Waalse Krookzone (WK) gekleurd weergegeven. De waterlopen zijn gearceerd. De kromme lijnen met cijfers (hoogtelijnen) geven de aantallen meter aan boven Oostends zeepeil (gemiddelde van hoog en laag getij: TAW). Bemerkt dat de Kouter zich uitstrekte aan weerszijden van de Ketelvaart (horizontaal). Goed te zien is hoe dit kanaal gegraven werd dwars door hogere en lagere zones heen. Het woord Schelde onder de gekleurde zone duidt op de Muinschelde. Erboven: de Reep. Rechts ervan kronkelend: de Oude Schelde. De aanduiding St Baafs uiterst rechts slaat op de abdij.

Waterlopen aan de Krook

De (Oude) Schelde kwam de huidige stad Gent binnen nabij Ter Platen, en kronkelde in vroegere eeuwen onder de huidige Tentoonstellingslaan, door het Zuidpark, onder en parallel met de Frère-Orbanlaan, achter de Capitole en achter de rode gevels van de Brabantdam, om even ten noorden van het huidige 'Zuid' nabij de Oude-Scheldestraat naar de Kuiperskaai westwaarts om te buigen (afb. 1, 2 en 3).

Afb. 2. De Oudescheldestraat eindigend aan de Muinschelde (foto 2021).

Op die plek ontving de Oude Schelde de gegraven Muinschelde, die eveneens van Ter Platen komt, maar in een vrij rechte lijn noordwaarts vloeit langs de oostflank van de Blandijnberg. Deze waterloop werd vermoedelijk aangelegd in de twaalfde eeuw, misschien al in de elfde eeuw (Gelaude, 2018). De natuurlijke waterloop zelf stroomde noordoostwaarts verder via een grote stuw met meerdere 'gaten': de Braamgaten, oudste vermelding 1298, als brug al in 1199.

Deze stuw liet geen schepen door. Alle vanuit het zuiden op de Schelde varende schepen zagen zich verplicht via de Ketelvaart, door de zone Kouter heen gegraven, naar de Leie te varen om de belangrijke Leiehaven 'Tussen Brug-

Afb. 3. De opbouw van de kaaimuur verraadt de plaats waar de Oude Schelde vroeger de Muinschelde ontving: links grote blokken kalksteen, rechts baksteen (foto 2018). De Oudescheldestraat wijkt daarvan af. Hier was een van de twee walen (wielingen) gelegen.

gen' aan de Graslei-Korenlei aan te doen. Nu is het nagenoeg stilstaande water voorbij de Krook overwelfd onder het François Laurentplein (afb. 4), om weer open en bloot te komen aan de Reep en zo verder richting Sint-Baafsdorp (het eerste Ganda) te stromen, waar die Schelde verschillende Leie-armen opvangt.

Krook en Kromme - als waternaam

De genoemde bocht bij de Oude Schelde en de Ketelvaart is de Krook – daar is geen twijfel over. En het mag kloppen dat die naamgeving van recente datum (1943) een unicum is in de Vlaamse hydronymie, maar het woord zelf is in die context niet ongewoon. We worden hieraan herinnerd door het West-Vlaams dialectwoordenboek van De Bo (1873), die “Krok als volgt toelicht: Krok, krook, kreuk [...], kromte van iets dat gekraakt is, enz.”, Debrabandere (2005) vermeldt het woord ook voor het Waasland: Krok ‘bocht, wegkromming’. Het is een voortzetting van het Middelnederlandse *croc* ‘krak, barst’, ook *croke*, *creuke* ‘kreuk, plooi’ bij een werkwoord *croken* ‘vouwen, kreuken, knikken’, in het Gents *kruuk*, werkwoord *kruke*. Deze woorden met hun wisselende vocalen horen bij een groep Germaanse woorden beginnend met

kr-, die een ronding, een kromming of een haakvorm aanduiden, zoals o. m. nog kruk, krom en krinkelen/kronkelen (zie EWN: *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*). In Aalst vinden we de Kroek- (oorspronkelijk Crooc-)hagenbeek, elders in de beide Vlaamse provincies meerdere Kromme Beken, Kromme Grachten, een Kromzwijn te Vlissegem, daarnaast een drietal Kronkelbeken. De oudste vindplaats (uit 961) voor het adjectief krom is de dorpsnaam Crumbeke (thans Krombeke, deelgemeente van Poperinge).

Afb. 4. De Schelde op de plaats waar de stroom ombuigt en opnieuw splitst. Enerzijds is er de in westelijke richting gegraven Ketelvaart (links onder). Anderzijds is er de noordoostelijke tak, eerst gedeeltelijk overwelfd onder het François Laurentplein en verder terug in open lucht als de Reep. Aan deze splitsing ontstond een tweede wieling of waal. Foto in 2018 genomen vanaf een terras aan de achterzijde van het bibliotheekgebouw.

Krook herinnert, qua benoemingsmotief, aan de eveneens vrij recente (1942) Gentse naam ‘Aan de Bocht’, nl. van de Leie, nabij de Watersportbaan, en niet ver daarvandaan ligt de straat Kromme Leie in Sint-Denijs-Westrem. En bovenal is er ten noorden van het Gentse centrum de Krommewal, op het punt waar de Leie samenkomt met de Sint-Jacobsgracht, later Ottogracht genoemd, opgevuld en thans enkel bestaand als straat met die naam. De hydrografische gelijkenis met onze Krook is opvallend: beide zijn in feite aan driesprongen gelegen.

De Gentse Kromme Wal is in feite de Kromme Wael, zoals hij in 1369 bij zijn eerste vermelding staat geboekstaafd en zoals het woord (met lange a) tot in de vorige eeuw door het volk ook uitgesproken werd. Hierbij dient opgemerkt te worden dat het oudst geschreven Middelnederlands geen dubbele klinkers voor lange klanken kent. Men schreef wal, terwijl men waal uitsprak. Later voegde men meestal een ‘e’ aan de klinker toe om de verlenging aan te duiden: wael. Denk aan de vele Vlaamse familienamen met ae (bv. Verstraete). Dit Kromme Wael is identiek met de beeknaam Krommenwiel te Vorst bij Brussel. Ook Tielt kent een Krommewal dicht bij het stadscentrum, leidend naar De Kom, een laaggelegen zone aan de Poekebeek.

Waal als waternaam

Waal, wiel, ook weel (zoals in het Antwerpse Oosterweel) is bij uitstek een waternaam. Hydrografen reserveren het woord voor kolken, die tijdelijk ontstaan bij dijkdoorbraken, of permanent te zien zijn bij stuwen. Waal hoort bij het werkwoord walen, beter gekend als wielen en woelen (met klinkerwisseling). Etymologisch is de oudste betekenis keren, kenteren in de zin van omslaan, zoals bij het zeetij. Voor het Middelnederduits en Oudhoogduits houdt men het bij rollen, wentelen. Waar de stroming, bv. door een gegraven aftakking, gedwongen wordt abrupt van richting te veranderen, kan het water de scheepvaart flink bemoeilijken. Om op dergelijke plekken niet uit de richting gedreven te worden, moesten de schippers al hun kunde aanwenden om hun vaartuigen in de gewenste richting te sturen. Ondanks het beperkte zicht op tegenliggers en bijbehorend gevaar, moesten ze snelheid aanhouden. Ze konden eventueel een kabel uitgooien naar een hulpkracht op de oever, die met behulp van een kaapstander het vaartuig in de gewenste richting dwong. Een getuigenis uit eerste hand over die manier van manoeuvreren aan de Krook kan je lezen bij Devriese (2009).

Gent bezat op zijn westflank nog een andere Waal, met een Waalpoort en een Waalbrug aan de Waaldam bij de huidige Waldamkaai, maar men vindt al vroeg daarvoor Walbrugge, Walporte (met korte ‘a’). Ook was er de Walmere (vermoedelijk te interpreteren als Waalmere), nu Koophandelsplein met het Oud Gerechtshof, een tijd lang ook nog als Recolettenplein aangeduid.

De waternamen Waalshoekbeek (te Desselgem) en vooral nog Waalstraatbeek (te Zulte), beide in de Leiestreek, zouden eveneens kunnen verwijzen naar het hydroniem waal. Nog betere voorbeelden zijn te vinden op de Leie zelf, verder stroomopwaarts van Gent. In Kortrijk werd een zuidelijke tak van de Leie de Waal genoemd. In Menen was er een Waal en Achterwaal, telkens in de

onmiddellijke nabijheid van een stuw en/ of verbreding van de waterloop (zie Gelaude, 2018).

Hoek als terreinnaam

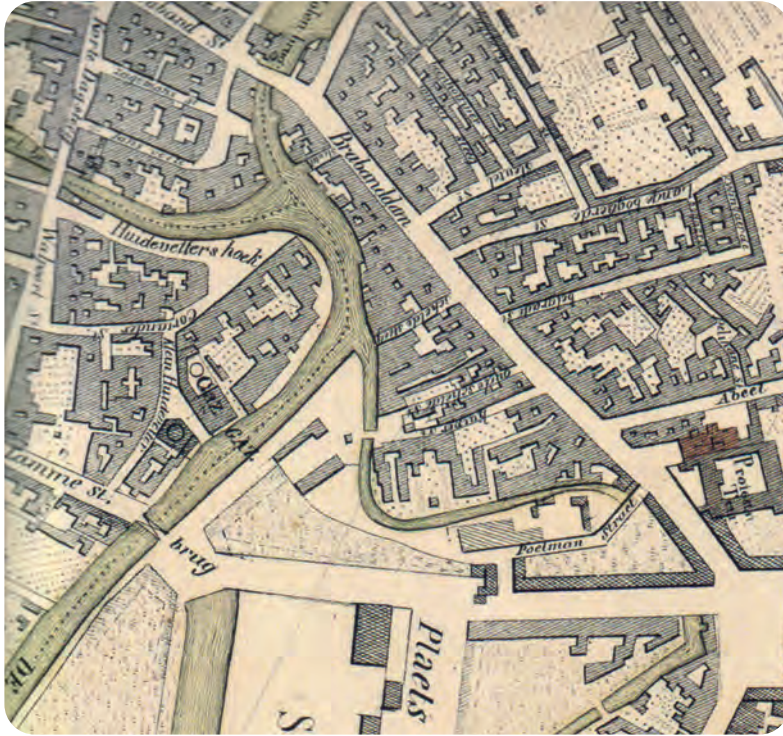
Als Franse tegenhanger van de naam Hoek, zoals in de Grote, en vroeger ook de Kleine Huidevettershoek, gold Le (Petit) Toquet, of beter Touquet. In tegenstelling nu tot wat Fris (1925) schreef, betekent dit woord (in zijn typisch Picardisch-Henegouwse vorm met -qu-) niet ‘tournant = draai van een rivier, bocht’, maar veeleer, volgens de gezaghebbende historische woordenboeken van de Franse taal (Godefroy, Von Wartburg), ‘coin (de rue), angle, extrémité’, aldus in alle opzichten beantwoordend aan Nederlands hoek. Denk ook aan de Noord-Franse badplaats Le Touquet.

In ons concreet geval komt hiermee de (vroeger zo genoemde) Kleine Huidevettershoek overeen. Deze was gelegen naast de nog steeds bestaande Grote Huidevettershoek (afb. 5). Om verwarring te vermijden en aldus aan een eis van de Posterijen te voldoen, werd de ‘Kleine’ in 1943 herdoopt tot Waalse Krook (Waalsekrook). Dit zijn straatnamen! Met andere woorden: de equivalenten hoek en touquet zijn geen water- maar land- of terreinnamen (latijn: terra: aarde). Ze verwijzen dus naar de oeverzone. En opvallend: vergelijk hier weer met de verdwenen middeleeuwse naam Houc (wijk tussen Vrijdagmarkt en Minnemeers, met de verdwenen Houcbrug over de gedempte Ottogracht) nabij de Kromme Wa(a)l. Een echte ‘tweelingsituatie’, uiteindelijk ook in de namen.

Hoek tussen wallen... of walen?

Keren we nu tot slot, gewapend met deze wetenschap, naar onze Krook terug. Waal is als waternaam vaak opgegaan in de terreinnaam wal, want dit laatste betekende oorspronkelijk enkel ‘hoge aarden ophoging ter versterking/bescherming, vluchtheuvel, of met een Frans woord: mot/motte’. Wal kon nu ook het water van de omringende of erlangs lopende ontwateringsgracht betekenen.

De Krook ligt aan het noordoostpunt van het belangrijkste middeleeuwse woon- en werkgebied van de Gentse huidevetters. Dat gebied heette toen Tussen Wallen (inter duos wallos, vermeld in 1234; entre deus motes in 1297-1300). De vertaling van de Middelnederlandse spreektaal naar het geschreven Latijn en het Frans liep hier duidelijk mank. De betekenis blijft enigszins duister, zeker als men in die wallen twee moten wil herkennen. Van enige ver-

Afb. 5. Op dit kaartdetail uit Saurel (1849) ziet men zeer duidelijk (links) dat de Grote en de Kleine Huidvettershoek gelegen zijn tussen twee rivierwalen. Tussen walen dus. Die ontstonden aan twee driesprongen. De Oude Schelde (rechts onder) was vermoedelijk nog lang na het graven van de Muinkschelde (linksonder) vooral in regenperioden een krachtige stroom. Toen de Saurelkaart gemaakt werd, was het al een onbetekenend waterloopje geworden. Rechtsonder zien we hoe dit water ter hoogte van de Brabantdam (niet toevallig een dam!) ombuigt naar de Muinkmeersen, waar toen het kopstation (later bekend als de Zuidstatie) van de spoorweg pas aangelegd was.

sterkte motte is in die buurt echter geen sprake. Maar kan niet veeleer bedoeld zijn geweest: tussen twee grachten, d.i. gegraven waterlopen: de Ketelvaart in 't noordwesten en de Muinkschelde in het zuidoosten? Of zou het tussen aarden wallen kunnen betekenen: gedeeltelijk de natuurlijk ontstane oeverwal van de Oude Schelde, gedeeltelijk een door mensenhanden opgeworpen aanaarding, opgehoogd tot dijk? Laleman (2018) opperde in haar bijdrage in *De Krook. Een leerrijk Boek* nog een andere mogelijkheid: het zou hier gaan om een 'barbicané': een verdedigingswerk buiten de eigenlijke poort, een 'voorwerk' of 'voorburcht'.

Evengoed mogelijk is dat hier op korte afstand van elkaar twee waterwalen konden ontstaan. Beide waren niet toevallig aan een driesprong gelegen, waar een natuurlijke waterloop (de Oude Schelde) een gegraven waterloop 'ont-

ving'. Bij de ene was de Muinschelde betrokken, bij de andere, nauwelijks enkele tientallen meters meer noordwestelijk, was dat de Ketelvaart, deze laatste uiteraard ook gegraven. De Walpoort (waaraan de Walpoortstraat nog herinnert), was misschien ook oorspronkelijk Waalpoort.

Van Waalsekrook naar Krook

De naam Waalsekrook (Waalse Krook) werd er doorgedrukt door het toenmalige Gentse gemeenteraadslid, advocaat, folklorist en dichter Jozef Vermeulen, die daarvoor zijn mosterd moet hebben gehaald bij stadsarchivaris Victor Fris. Deze had het in zijn straatnamenboekje van 1925 over de Walen, die hier (aan die bocht) van de Schelde met hun schepen langs de Ketelvest naar de Leie voeren, vooral met kolentransporten, en dit sedert de tweede helft van de 18de eeuw.

Afb. 6. Situatie kort voor de bouw van de bibliotheek, met de huidige straatnamen uitgezonderd de benaming Waalsekrook, die verdween. Het Krookcomplex neemt de langgerekte witte zone in de oksel van de waterlopen in. De toegang bij de Marcellisbrug, het Frankrijkplein en de Kuiperskaai kreeg de naam Miriam Makebaplein. De Walpoortbrug (boven links) en de Marcellisbrug tussen Lammerstraat en Frankrijkplein (onderdeel van 't Zuid) werden niet weergegeven. Kaartje overgenomen uit: *De Krook. Een leerrijk boek*.

Die in de tijd van Fris (eerste helft vorige eeuw) nog aanzienlijke transporten over de Schelde vanuit Henegouwen hebben wellicht bij (de notabene flamingant) Vermeulen de doorslag gegeven in zijn naamgeving. Gent kreeg toen ook door zijn toedoen, eveneens aan de Schelde, een Vlaamse Kaai, waarom dan ook geen Waalse Krook? We kennen Vermeulens beweegredenen in dezen niet, want we hebben helaas – zo blijkt – wel een primitief schetsje van zijn hand, maar geen schriftelijke neerslag van een expliciete motivatie van zijn naamkeuze. Men kan zich afvragen of hij dan echt geen weet had van het hydrografische hoge ‘waal-gehalte’ van zijn Krook? Heeft hij niet gedacht (of: had hij niet beter gedacht) aan een hodoniem (straatnaam) Waalkrook? Dat zou een samenstelling zijn, zoals bijv. elders Waelput ‘grote diepe draaikolk’, of met -s- zoals in waalsboom: een balk of boom waarmee men een waal of dok afsluit. Waal- of Waalskrook dus, in alle opzichten perfect gelijkend op Kromme Waal, nu Krommewal.

Deze overwegingen kunnen afgesloten worden met de opmerking dat men bij het toekennen van de naam aan de nieuwe stadsbibliotheek uiteindelijk het verwarrende ‘Waalse’ wijselijk weglief: het werd kort en goed ‘De Krook’. Het straatje Waalsekrook was trouwens grotendeels verdwenen bij het graven van de bouwput voor de nieuwe stadsbibliotheek (afb. 6). Een overgebleven gedeelte werd opgenomen in de benaming Platteberg. Op die manier kreeg het enige Gentse straatje dat aan één uiteinde (bij de Lammerstraat) bestaat uit een vrij hoge en steile trap, de naam... Platteberg. Over het hoe en waarom van die rare naam op die minstens even rare plaats kan je lezen in het laatste hoofdstuk van *De Krook, een leerrijk boek*, tekst gebaseerd op Devriese (2009) in Gandavum.

Stadsvesten als terreinnaam

Niet onbelangrijk in deze context is het feit dat de Gentse stadsversterkingen in middeleeuwse teksten nooit stadswallen genoemd werden, wel vesten. Denk in de hier beschreven buurt aan de Sint-Jansvest en Ketelvest. Verder waren er de Oudevest en meerdere verdwenen vestnamen elders in de stad (zie Gysseling, 1954). Dat waren aarden bermen (denk aan het Engelse wall), meestal aan de buitenzijde afgeboord met verdedigingsgrachten of natuurlijke waterlopen, en aan de stadszijde met afwateringsgrachten of binnengrachten. Een mooie illustratie van deze betekenis van de term wal te vinden in archiefteksten die de gebeurtenissen in 1488 verhalen, toen de Gentenaars inderhaast een aarden ‘wal’ opwierpen in wat toen nog de Wondelgemse Meersen was. Maar ook deze wal, ongeveer ter hoogte van de huidige stadsring tussen de Brugse- en de Muidepoort, werd uiteindelijk bekend als vest: de Blaisantvest, naar de naam van een heerlijkheid in de buurt.

Hierbij past een woordje uitleg. Gent werd toen bedreigd door de huurlegers van Maximiliaan, koning van het Heilig Roomse Rijk en zijn vader Frederik, keizer van datzelfde rijk (zo klonken hun titels in die jaren). Die aarden wal of dijk was bedoeld om het water van de door de Gentenaars geplande overstroming (militaire inundatie), ter beveiliging van hun stad, te beperken tot de naar Wondelgem toe gelegen meersen, en aldus buiten de stad te houden. De gewenste gevolgen bleven niet uit. Het huurleger van zijne koninklijke en zijne keizerlijke hoogheid droop af. De wal was hier dus geen gracht, en nog veel minder een waal, maar eerder het omgekeerde, een dijk.

Van omwald mottekasteel naar ‘speelgoed’

In oudere teksten vond Gysseling (1954) het woord wal enkel duidelijk aangegeven op twee plaatsen: (1) de Wal, het latere Hof ten Walle, alias Prinsenhof, nu nog herkenbaar in de straatnaam Bachtenwalle en (2) in de ‘stede’, het ‘hof’ of ‘goed ten Walle’ in de omgeving van het universitair ziekenhuis. In de 17de eeuw werd dit ‘t goed ten Groenen Walle’. Hiervan bleven geen materiële sporen over, maar een klein straatje in de Nieuw-Gentse wijk Steenakker ontleende er zijn naam Groenewalstraat aan. En tenslotte is er de uit het spraakgebruik verdwenen benaming Tussen Wallen, vermoedelijk echter als ‘Tussen Walen’ te interpreteren (zie hierboven).

Later veranderde de betekenis van de term wal aanzienlijk. Overal rond Gent werden primitieve oude hout-lemen hoevegebouwtjes omringd door grachten die wallen genoemd werden. Vanaf de 16de eeuw kwam het landelijk gelegen maison de plaisance (‘speelgoed’ of ‘speelhof’) in de mode. De hoevetjes, voorlopers van onze fermettes, werden door rijke stedelingen verbouwd tot luxe zomerverblijven. Met hun (pseudo)slotgrachten en eventueel ook hun torentjes herinnerden deze buitenverblijven aan het stereotiepe middeleeuwse mottekasteel, hèt ridderslot bij uitstek. De eigenaars deden er trouwens alles aan om zich op passende wijze te laten adelen. In overeenstemming hiermee was hun buitengoed meestal een leengoed, dat volgens het feodale erfrecht toekwam aan de oudste zoon. Het omwalde hoevetje werd een kasteeltje. En leuk om te weten: de term kasteel is afgeleid van castellum, zelf een verkleinwoord van castrum: versterkte (leger)plaats. Een kasteeltje is dus klein in het kwadraat en een klein kasteeltje hoort eigenlijk thuis in Liliputter- of Legoland, vrez en we.

Noot

Deze tekst is een bewerking en aanvulling van de inleiding door de auteur gegeven in de Koninklijke Academie voor Taal en Letteren (KANTL) op 1 maart 2018 bij de presentatie van de uitgave De Vlaamse Waternamen (zie referenties hieronder). De tekst van deze lezing (“Hoe Waals is de Waalse Krook?”) is gepubliceerd in HKCTD (Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie) XCI, 2019, p. 153-160, met 2 kaartjes (zie verdere referenties hieronder).

Met bijzondere dank aan Frank Gelaude voor zijn kritische inbreng, en aan Luc Devriese voor de tekstbewerking.

Referenties

Voor de vroege vermeldingen van wal en andere Gentse plaatsnamen: Gysseling, M. (1954), Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen, De Standaard (Antwerpen). Voor kro(o)k zie: De Bo, L.L. (1873), Westvlaamsch Idioticon, Gailliard (Brugge), en Debrabandere, F. (2005), OostVlaams en Zeeuws-Vlaams etymologisch Woordenboek, Veen, (Amsterdam). Over de episode met de inundatie en de aarden wal tegen het leger van Maximiliaan en Frederik: Fris, V. (1930), Histoire de Gand, De Tavernier, Gent, tweede uitg. Van dezelfde auteur uitleg over de Walen en hun kolenschepen in zijn De oude straatnamen van Gent (Volksdrukkerij, Gent, 1925). Vroege waterlopensituaties en wat daarbij hoort worden beschreven in Gelaude F. (2018), De vroege hydrografie van de stad Gent, een geomorfologisch en historisch onderzoek van menselijke ingrepen in de waterhuishouding van het middeleeuwse Gent. Onuitgegeven scriptie UAntwerpen, 319 pp.

De talrijke omwalde ‘speelgoedjes’ rond Gent staan beschreven, geïllustreerd en precies gelokaliseerd in: Charles (editor, 2008), Van walsites en speelhoven. Archief Gent in de Zwarte Doos. De ontwikkeling van lusthoven, vooral de lusttuinen, wordt in meer detail beschreven, in internationale context geplaatst bij Mattens D. (2017), Lusthoftuinen zoals voorgesteld in 17de en in 18de-eeuwse traktaten. In: Van Mensen & Dingen, jg. 15 nr. 1-2.

Over de omstandigheden waarin de Krooknaam en talrijke nieuwe Gentse straatnamen in 1939-1943 tot stand kwamen: zie het themanummer Gandavum, 2009, jg. 14 nr. 1. Voor wat betreft de mogelijkheid dat ‘Tussen Wallen’ oorspronkelijk een ‘voorwerk’ van de Walpoort zou zijn: Laleman, M.C. (2018), in: Vermeiren, G, Bru, A.M., Eryvncck, A. (ed.) De Krook. Een leerrijk Boek, Snoeck, p. 29-39.

Etymologische verklaringen voor walen in <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/walen>: voor waal in dezelfde gegevensbank <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/waal1> en over het voorkomen zie Kempeneers e.a. (2018), De Vlaamse waternamen. Verklarend en geïllustreerd woordenboek. Deel II. De provincies West- en Oost-Vlaanderen, Peeters, Leuven, p. 425-426.

HONDERDVIJFTIG JAAR ROEIVERENIGING CLUB GENT

Van Club Nautique de Gand naar Koninklijke Roeivereniging Club Gent (1871-2021)

Marijke Mortier

Meer dan honderd jaar geleden was de roeisport in Gent heel populair. Buitenlandse overwinningen en lokale wedstrijden met een massa toeschouwers, gaven het roeien een elan dat vandaag alleen weggelegd is voor sporten als voetbal, tennis en wielrennen. Nog steeds nemen Gentse roeiers op nationaal vlak een vooraanstaande plaats in.

Afb. 1. Vlag van de roeivereniging.

De oudste roeiclub van Gent – en één van de oudste sportverenigingen van de stad Gent – zag het levenslicht in 1871, dus precies 150 jaar geleden. Vanuit Engeland was de roeimicrobe naar het vasteland overgewaaid: de ‘boat races’ gaan er terug tot de 16de eeuw.

Een stad als Gent met Schelde en Leie en talrijke andere bevaarbare wateren, was een ideale voedingsbodem om deze sport te laten gedijen.

Na het teloorgaan van de Société des Régates Gantoises – die al sinds 1846 hun activiteiten organiseerden in het Handelsdok van de Gentse haven – besloten enkele liefhebbers van de roeisport in 1871 een nieuwe club te stichten, de Club Nautique de Gand. Het hoeft niet te verwonderen dat deze behoorden tot de (liberale) burgerij. Roeien was eerder een elitaire sport. Hun vaste stek werd de ‘*guinguette*’ De Vledermuis aan de Bijlokekaai langs de Leie. Hun oefenterrein werden de Leie, de Coupure en de Brugse Vaart. Sinds 1872 organiseerde men zelf wedstrijden, in de beginjaren in zware houten boten met nog platte bodem. Vandaar dat brute kracht en spieren toen de voornaamste troeven waren van de sport die vandaag uitblinkt door techniek, houding en uitgebalanceerde boten.

Rond 1890 kon de jonge club reeds een eigen clubhuis met botenloods (*garage*) bouwen langs de Leie, 300 meter verder staduitwaarts van de Vledermuis.

Afb. 2. Foto genomen vanop Jan Palfijnbrug met rechts de Bijlokekaai (nu Henleykaai).
Café De Vleermuis rechts op de foto.

Onder de impuls van een kapitaalkrchtig bestuur groeide het ledenaantal aanzienlijk tot rond de 100 actieve roeiers, die de rood-witte kleuren (*les cerises*) met vuur verdedigden.

De successen bleven niet uit. Terwijl men in de beginjaren nog roeide met vaste bankjes, betekende de introductie van rollende bankjes een ware revolutie. De roeiers raakten minder vermoeid en konden meer kracht via de benen op de riemen uitoefenen.

Afb. 3. Clubhuis sinds 1890 aan zelfde Bijlokekaai (Collectie KRCG)

Regatta ‘Terdonck’

Al vlug na de oprichting, in 1882, begon men met de organisatie van een regatta op het kanaal Gent-Terneuzen ter hoogte van Terdonk. Deze ‘buutjesvoaringe’, traditoneel op de dag van O.L.H Hemelvaart, was al snel internationaal befaamd. In combinatie met zeilwedstrijden sinds 1905 trok deze regatta heel veel volk. Toppunt was het jaar 1911, toen de Engelse ploeg van het Jesus College van Cambridge als eerste naar het vasteland kwam om deel te nemen aan een wedstrijd. Ze werden ontvangen door Clubvoorzitter graaf Maurice Lippens. Meer dan 50.000 Gentenaars kwamen de wedstrijden bijwonen, via de spoorlijn Gent-Terdonk... Dat het the-place-to be was zie je aan de chique uitgedoste dames op de foto! Nu nog herinnert de naam Regattenlaan, zijstraat van de Ham, bij de nieuwe Elektriciteitscentrale aan het Dok aan deze evenementen.

Henley

Het feit dat Club Gent begin 20ste eeuw tot de wereldtop in het roeien behoorde, leidde ertoe om in 1901 een poging te wagen om de begeerde ‘Challenge Cup’ – op de beroemde regatta van Henley (UK) te veroveren. Deze

Afb. 4. Aan het kanaal in Terdonk in 1902: feestelijke sfeer en massa supporters
(Beeldbank Gent)

open roeiwedstrijd voor acht-met-stuurman heren, was het neusje van de zalm. Ondanks de goede voorbereiding onder leiding van de legendarische trainer ‘Juge’ De Drijver, grepen de Gentenaars er net naast. Ook het jaar daarna lukte het niet. Ondertussen had ook de andere Gentse roeiclub – de Sport Nautique de Gand – dezelfde ambitie in verband met de Challenge Cup. Een nieuw aanvalsplan, nl. een samenwerking tussen beide clubs met de beste roeiers van elk, was een schot in de roos. De begeerde Cup werd niet minder dan drie maal binnengehaald: in 1906, 1907 en 1909. Dit was ongetwijfeld ook te danken aan memorabele trainers zoals de ‘Juge’ maar ook aan Victor De Bisschop, een bloemist uit Drongen, die decennialang in de Club en in de roeiwereld actief was.

Als beloning kregen de beide clubs de koninklijke titel uit handen van Leopold II himself. Voortaan spreken we van ‘Royal Club Nautique de Gand’. Het gevolg van deze overwinningen was dat de roeisport razend populair werd in Gent en ver daarbuiten. Wedstrijden in het hele land werden bijgewoond door duizenden supporters.

Toen nieuws van de derde overwinning in Henley (1909) bekend werd, stroomden de straten vol om de roeiers te verwelkomen aan het Zuidstation. Een paar dagen later werden ze na een zegetocht door de Gentse straten, ontvangen op het stadhuis.

Afb. 5. Op zijn paasbest! (Postkaart Delcampe)

Afb. 6. Het enthousiasme was groot in Gent na de overwinning in 1909. Misschien wel één van de eerste gefilmde reportages van de Gentse actualiteit. (Collectie KRCG en KRSG)

Afb. 7. Trofee 1909 en uitnodiging tot gefilmde reportage.

Afb. 8. De Henleyroeiers uit 1909 op een koets door de Gentse straten - (Collectie KRCG)

Het spreekt voor zich dat de Eerste Wereldoorlog een domper zette op alle sportevenementen. Maar in 1921 werd het 50-jarig bestaan met veel luister gevierd. Speciale edities van Terdonk, een groot diner in het chique Posthotel op de Kouter... Voorzitter Graaf Lippens had zowel de connecties als het geld.

De Match Club-Sport

In 1930 kwam er op initiatief van Victor De Bisschop een nieuwe traditie op gang, die zou blijven bestaan tot 1970: de 'Match' tussen beide roeiclubs Club Nautique en Sport Nautique tussen de beste twee achtboten van beide clubs. Deze vond plaats op de Brugse Vaart, tussen Bierstalbrug en Mariakerkebrug. Aan belangstelling van de Gentenaars geen gebrek: er werd zelfs een speciale tram ingelegd langs de Brugsesteenweg, om de wedstrijd volledig te kunnen volgen.

Afb. 9. Derby op de Brugse Vaart (Collectie KRCG)

Tussen de twee wereldoorlogen kwamen steeds meer Britse en Amerikaanse roeiers deelnemen aan wedstrijden op het Europese vasteland of namen ze deel aan de Olympische Spelen, waar ze uitkomen tegen o.a. Belgische roeiers. Hun overwinningen hadden ze in de eerste plaats te danken aan de kracht die ze konden ontwikkelen, na een doorgedreven training. Op het vasteland daarentegen legde men meer en meer de nadruk op de roeistijl.

Trainingen hier waren sowieso niet eenvoudig. De roeiers toen waren dertigers en veertigers die zich na hun voltijdse dagtaak naar de roeiclub repten per fiets of te voet, hun training afwerkten en tegen 21 à 22 uur terug thuis waren om te eten en te slapen. Naar wedstrijden ging men met de trein of de tram. Ook de boten moesten op die manier vervoerd worden. Een heel gedoe in vergelijking met vandaag!

Dat tijdens de tweede wereldoorlog het clubleven stilvalt, is niet te verwonderen. Verschillende roeiers trekken op als Belgisch soldaat. Maar tijdens de grauwe oorlogsjaren komen enkele dochters van bestuurleden samen in het clubhuis aan de Henleykaai (vroeger Bijlokekaai) en besluiten om ook eens in een boot te stappen. Het vrouwenroeien in de Club was geboren, alhoewel het nog een flink aantal jaren zou duren vooraleer meisjes zouden deelnemen aan competitiewedstrijden.

De Watersportbaan

Terwijl in 1948 nog de Belgische Roeikampioenschappen door Club en Sport georganiseerd werden op het kanaal Gent-Terneuzen ter hoogte van de elektriciteitscentrale te Langerbrugge, werd roeien op het kanaal steeds meer een uitdaging door de toegenomen scheepvaart en industrialisering.

In de jaren '50 kwam daarvoor een oplossing, in de vorm van het uitgraven van de Watersportbaan in het lage, natte overstromingsgebied van de Leie in het gebied tussen de Assels en de Neermeersen. Eigenlijk was het een groot urbanisatieproject van dit gebied dat al lang in de steigers stond. Door de bevolkingsgroei had de Stad Gent behoefte aan meer woningen en meer ruimte. Naast de 'Watersportbaan' kwamen er sociale woontorens, scholen, een klein winkelcentrum, gebouwen voor de universiteit, een nieuw OCMW-ziekenhuis (Jan Palfijn, vroeger op de Bijloke) en in de jaren '70 een groot recreatiepark 'De Blaarmeersen'.

De nieuwe Gentse roeibaan werd met veel luister ingehuldigd in 1955 met de Europese Kampioenschappen Roeien. Het werd een groot succes en de start van de vestiging van vele watersporten met bijhorend clubhuis op die plaats (roeien, kajakken, kanoën, visserij, ...).

Het clubhuis van Club Gent werd begin jaren '60 overgeplaatst van de Henleykaai naar de boorden van de Watersportbaan, aan de Yachtdreef, nabij de ook nieuw gebouwde aankomsttoren om wedstrijden te monitoren. Vandaag de dag is het gebouw dat eigendom is van de Stad Gent, nog altijd de thuisbasis van K.R.C.G.

Afb. 10. De nieuw aangelegde Watersportbaan in 1960 met het clubhuis van Club Nautique, even verderop de voorlopige aankomststoren en de sociale appartementen op de achtergrond. Uiterst links de inmiddels verdwenen ‘roeitank’, waarin indoor kon geroeid worden met geperforeerde riemen. (Beeldbank Gent)

De tweede helft van de twintigste eeuw bleef de Club successen boeken, weliswaar met ups en downs. Op internationaal vlak werd de concurrentie met Amerikaanse en Oost-Europese landen steeds moeilijker. Hun ‘militaire’ trainingsmethoden en grote financiële input overtroefde de West-Europese clubs die streefden naar een geperfectioneerde roeistijl.

Bovendien verdween de enorme populariteit van het roeien als sneeuw voor de zon. De moderne maatschappij bood enorm veel andere ontspanningsmogelijkheden en roeien is altijd een liefhebberssport gebleven, in tegenstelling tot andere sporten, ondanks dat er gewerkt wordt met steeds duurder wordende en technisch geperfectioneerde roeiboten.

Na 1971 – viering van het 100-jarig bestaan – werd het bestuur vernieuwd. Ook werd de oude, oorspronkelijke benaming ‘Royal Club Nautique de Gand’ vervangen door de ‘Koninklijke Roeivereniging Club Gent’. De vernederlandsing paste zich in in de politieke realiteit in België.

Het laatste kwart van de 20ste eeuw was had de Club enerzijds af te rekenen met een zekere malaise onder andere met het afhaken van verschillende seni-

or-roeiërs en met onenigheid binnen het clubbestuur. Maar anderzijds werden er ook successen behaald, bijvoorbeeld met deelname van top-Clubroeiers aan de Olympische spelen van 1984 en 1992.

Vandaag

De laatste decennia is de roeisport zeer sterk geëvolueerd. Door de globalisering en het einde van de Koude Oorlog is de concurrentie wereldwijd enorm toegenomen. Wedstrijdresultaten worden steeds vaker bepaald door de financiële en sporttechnische mogelijkheden van een land en/of van een roeiclub. Maar ook daar hield Club Gent zijn hoofd boven water en werden/worden er regelmatig successen behaald. Eén voorbeeld: Club Gent haalde tussen 1995 en 2002 achtmaal op rij de Belgische titel binnen bij de seniores in acht, het koninginnenummer van het roeien.

Op dit elan durfde men het aan om ook in Henley nog eens zijn kans te wagen, met de overwinningen daar bijna een eeuw geleden in gedachten... Een eerste poging kwam er in het jaar 2000. Daar bereikten de ploeg van Club Gent de halve finale, in die dubbelrace werden ze geklopt door een Engelse ploeg. Maar 'nie pleue' is ons Gentse devies en het jaar daarna (2001) werd de felbegeerde Thames Challenge Cup na een spannende strijd veroverd. Club Gent blijft in de annalen als een van de zeldzame niet-Engelse clubs die deze prestigieuze beker konden behalen.

Afb. 11. De winnaars in Henley van 2001

De nieuwe eeuw bracht nieuwe uitdagingen. Onder gedreven leiding van voorzitter Roland Sautois samen met de hele bestuursploeg, werden de broodnodige verbouwingen en restauraties aan het clubhuis uitgevoerd. Niet in het minst kwam er een grote verandering door de inrichting van een Sport Hostel op de bovenverdieping van het clubhuis. Sindsdien kunnen allerlei groepen die willen sporten rond de Watersportbaan daar in alle rust verblijven.

Ondertussen waren naast de traditionele herenploegen ook de dames-roeisters actief op nationaal en internationaal niveau, mét succes. In 2011 kon nog éénmaal de Belgische titel in acht door de senior heren behaald worden. Maar ook andere roeiers deden hun best en haalden regelmatig gouden of zilveren medailles.

Eind 2017 kwam er een - broodnodige - vernieuwde dynamiek tot stand, toen een reeks oud-roeiers en –roeisters uit de ‘Henleyperiode’ met volle strijdlust bereid waren om een trainersrol op zich te nemen, en dit op het moment dat hun kinderen – de volgende generatie – de roeileeftijd bereikten.

Vandaag vertaalt zich dat een in groeiende en bloeiende jeugdwerking: mooie resultaten op binnen- én buitenlandse wedstrijden en de garantie voor een beloftevolle toekomst.

Als er één Gentse roeier was die er met kop en schouders bovenuit stak in de Belgische roeiwereld dan was het wel Tim Brys, opgegroeid als roeier bij Club Gent. Dit vertaalde zich met een Olympische deelname in Tokio 2020. Samen met Niels Van Zandweghe uit Brugge (BTR) vertegenwoordigde hij de Belgische roeiwereld in 2XLM lichtgewicht en eindigde met een mooi resultaat in de A-finale.

Nog enkele weetjes...

- *Onze huidige ere-voorzitter, dokter-internist Rolly Marlier, speelde een belangrijke rol in de ontwikkeling van de sportgeneeskunde. Als begeleider arts/adviseur van wielrenners (Merckx, Godefroot, Anquetil...) en voetballers (AA Gent, Anderlecht, Lokeren..), maar natuurlijk, als oud-roeier, ook voor Club Gent introduceerde hij de meest moderne onderzoeksmethodes. Ook de roeistijl waarbij de rug naar achter werd gehouden bij elke slag werd onder zijn impuls verlaten. Vandaag zitten roeiers kaarsrecht in hun boot om hun longinhoud zo groot mogelijk te maken en te profiteren van de zuurstof in hun longen bij hun korte maar intense krachtinspanning.*
- *Verschillende medailles en bekens die besteld werden door de Club Nautique zijn van de hand van kunstenaar Geo Verbanck (1881-1961), onder*

andere de zilveren wisselbeker 'Comte Lippens' uit 1925, genaamd naar en gefinancierd door de toenmalige voorzitter graaf Maurice Lippens (1875-1956). Deze laatste was naast voorzitter ook een gedreven politicus: gemeente-en provincieraadslid, provinciegouverneur van Oost-Vlaanderen, gouverneur-generaal van Belgisch Congo en Belgisch senator en minister en tenslotte voorzitter van de senaat.

- In 1913, het jaar van de Wereldtentoonstelling, wou burgemeester Emile Braun Gent op de kaart zetten door het organiseren van allerhande topsportwedstrijden. Op het kanaal van Terneuzen werden in augustus voor het eerst de Europese Kampioenschappen Roeien in Gent gehouden. Dat waren massale publiekstrekkers, waarvoor lange elektrische volgrams werden ingelegd.*

Afb. 12. Wisselbeker Graaf Lippens, een ontwerp van Geo Verbanck.

- Vandaag is het verplicht om een rubberen bol op de punt van een roeiboort te bevestigen. Dit is het gevolg van een spijtig ongeval in 1935 op het EK in Grünau, waarbij de spits van een boot zich dwars door het dijbeen van een Italiaanse roeier boorde. De verplichting kwam er na een beslissing van de FISA en dit na aandringen van de Club-trainer Victor De Bisschop.*
- Deze Victor De Bisschop (1875-1961) was dé legendarische trainer van Club Gent. Van beroep was hij bloemist in Drongen, maar hij was bezeten van het roeien en maakte carrière niet alleen hier in Gent, maar ook in de internationale roeiwereld als roeier, trainer en bestuurder. Zo speelde hij een belangrijke rol in de Gentse overwinningen te Henley. Van zijn hand*

zijn verschillende verslagen, plakboeken, artikels, jubileumuitgaves,... bewaard, die hij stevast ondertekende met 'Un Vétéran'.

- *Schrijver Cyriel Buysse (1859-1932), was lid van Club Gent van 1879 tot 1884. In een van zijn romans verwerkte hij passages die zich afspelen in de Clublokalen op de toenmalige Bijlokekaai. (Levensleer, 1912).*

Slot

De 'Royal Club Nautique de Gand' – 'Koninklijke roeivereniging Club Gent' – kende een rijke geschiedenis. De Watersportbaan waar nu de clublokalen gevestigd zijn, is het kloppende hart van de vele watersporten in die Gent kunnen beoefend worden. Deze 'Old lady' sinds 1955, is aan een broodnodige opfrisbeurt toe. Binnenkort wordt de baan uitgebaggerd en wordt de randapparatuur, zoals de aankomsttoren, vernieuwd.

De rijke geschiedenis van de Gentse roeisport krijgt hiermee een nieuwe impuls. De toekomst kan alleen maar beter worden.

Afb. 13. Bovenstaande foto was het uithangbord van de tentoonstelling 'Roeien in Gent – 150 jaar Club Gent' die liep tijdens de zomer van 2021. De geschiedenis en de actualiteit van de Club kwamen er uitgebreid aan bod. (Collectie Archief Gent- fotoarchief Henri De Jonghe)

Dit artikel is gebaseerd op het boek "Honderdvijftig jaar Club Gent", 2021, uitgegeven naar aanleiding van de tentoonstelling en het jubileum van K.R.C.G. Het is te verkrijgen via info@krcg.be (35 €). Het boek kan ingekeken worden en is verkrijgbaar in het Gentse stadswinkeltje onder de Lakenhalle.

JORIS VANDENBROUCKE, GEESTELIJKE VADER VAN HET GENTSE PIERKE

Naar Hugo Collumbien*

Geboren op 29 Januari 1896 in Maldegem, werd Joris Vandenbroucke in 1921 benoemd tot onderpastoor van St-Theresia op de Muide. Hij zou bekendheid verwerven als stichter van ‘Het Nieuw Spelleke van de Muide’. Hij was actief als folklorist en, in samenwerking met Prof. Paul De Keyser, schreef hij verhandelingen in tijdschriften voor Volkskunde en hij had ook al ‘Het Poppenspel in Vlaanderen’ geschreven. Vandenbroucke stierf op 12 juli 1980 in ‘Den Briel’ (nu AZ Sint-Lucas).

Er was een tijd dat in Gent iedere volkswijk zijn eigen ‘spelleke’ had. De uitbaters waren bij hun jeugdig publiek meestal slechts gekend onder een bijnaam, zoals Pons de Neuze, Stien den Bult, Coletse Patat, Mie Talûure, enz. De daar opgevoerde stukken hadden van die namen die men slechts dàar tegenkwam. Wij vernoemen er hier enkele die ongetwijfeld bij onze oudste lezers lang vervlogen herinneringen zullen wakker roepen: Het Omgevallen Zoutvat, Het Verloren Zandschip, De Vrouw met de Koperen Boezem, De Drij Voyageurs, De Mûurd in ’t Kuypersstraatse, Cartouche, Piro den Bakker, De Viezen Apotheke en Masseur Kirremelkpap.

In 1922 droomde de jonge onderpastoor Vandenbroucke van een poppenspel voor zijn patronage. Maar de ‘Spellekes’ waren in die tijd vrijwel verdwenen in onze stad. Hij had er toch nog een ontdekt, dat van Treezeke Blauwers in de Rijke Klarenstraat die een gastvoorstelling kwam geven op zijn Vlaamse foor. Dat kende veel succes en onze onderpastoor bleef dromen van een eigen spelleke. Het toeval – of was het een goddelijke interventie? – zou hem dienen. Het kwam hem er ter ore dat er in de Cité Vercauter op de Nijverheidslaan (nu Blaisantvest) iemand was die gedurende de oorlog van 14-18 een spelleke had. Dat behoorde nu wel tot het verleden, maar het bleek verder dat heel het theaterke, alle poppen inbegrepen, ergens op een vergeten zolderke lagen. 250 fr. en Mijnheer de Onderpastoor was de koning te rijk met een complete poppenkast. De eerste vertoning ging door op 4 Augustus 1922 met de poppenspelklassieker ‘Genoveva van Brabant’. Spelers waren o.m. Oscar Vervaecke, Jules De Muynck, Frans Casteels en Gustje De Puydt. Deze laat-

Afb. 1. Treezeke Blauwers en Achilles Vindevogel ('Broere') voor hun theater in de Rijke Klarenstraat (KBOV archief)

ste vertolkte de rol van de centrale figuur Pierke. En, dat zal allicht een record zijn: Gustje bleef die rol meer dan 55 jaar vervullen, want toen 'Het Nieuw Spelleke van de Muide' tot het verleden ging behoren, verscheen Pierke De Puydt in het 'Spelleke van Folklore' in het Folkloremuseum, nu Huis van Alijn. Er staan er velen in het Guinness Book die minder gepresteerd hebben.

** Oorspronkelijk verschenen als onderdeelje van 'Gentse Memoriedagen' in Ghendtsche Tydinghen, 2003 nr. 2.*

HET POSTHOTEL AAN DE GENTSE KOUTER

Een luxehotel voor de stad

Jan Steeman

Tot en met 1963 stond op de Kouter, tussen Opera en Handelsbeurs, het Hotel de la Poste. Dit gebouw werd in 1814 opgetrokken naar een ontwerp van architect Pierre-Jacques Goetghebuer (1788-1866), op de plek waar tot dan het Sint-Sebastiaanshof gelegen was. Het is echter weinig geweten dat de stad het hotel overkocht in 1905 en het in de aanloop naar de Wereldtentoonstelling van 1913 transformeerde tot luxehotel. In dit artikel focussen we vooral op deze ingrijpende verbouwingsfase en de toenmalige inrichting. Het project stond onder leiding van stadsarchitect Charles Van Rysselberghe (1850-1920) en betreft een zeldzame samenwerking met zijn broer Octave (1855-1929).

Voorgeschiedenis

Aan het statige gebouw aan de Kouter ging een hele geschiedenis vooraf. Het gebouw was al een begrip voor de stad het pand aankocht begin 20ste eeuw. De post, het communicatiekanaal bij uitstek in de vroege 19de eeuw, was daar niet vreemd aan. In 1779 huurde postmeester Jean Marie Busso (1739-1807) het gildehuis van de Sint-Sebastiaansgilde, een schutterij. Busso had net de Paardenposterij overgenomen van de familie Vander Gucht en werkte aanvankelijk in dienst van de prinselijke familie Thurn und Taxis die een groot deel van de postdiensten in West-Europa in handen had. In 1792 werden de posteries een staatsdienst.

Bij de overname besliste hij om de dienst van de Hoogpoort te verhuizen naar de prestigieuze Kouter. Deze beslissing had twee redenen: de Kouter lag pal op het postkoetstraject Keulen - Oostende en het gebouw lag vlak naast de schouwburg. Dit was vooral interessant voor en na de voorstellingen wanneer de theaterbezoekers transport zochten. In 1783 koopt Busso voor 600 pond de paardenstallen, die gelegen waren tussen het Sint-Sebastiaanshof en de

Hoofdwacht. Wanneer onder de Franse overheersing in 1796 de gilden worden afgeschaft, krijgt Busso tevens de mogelijkheid om ook het Hof zelf aan te kopen. Na het overlijden van hem en zijn tweede echtgenote, respectievelijk in 1807 en 1813, worden de gebouwen aan de Kouter verdeeld onder de kinderen.

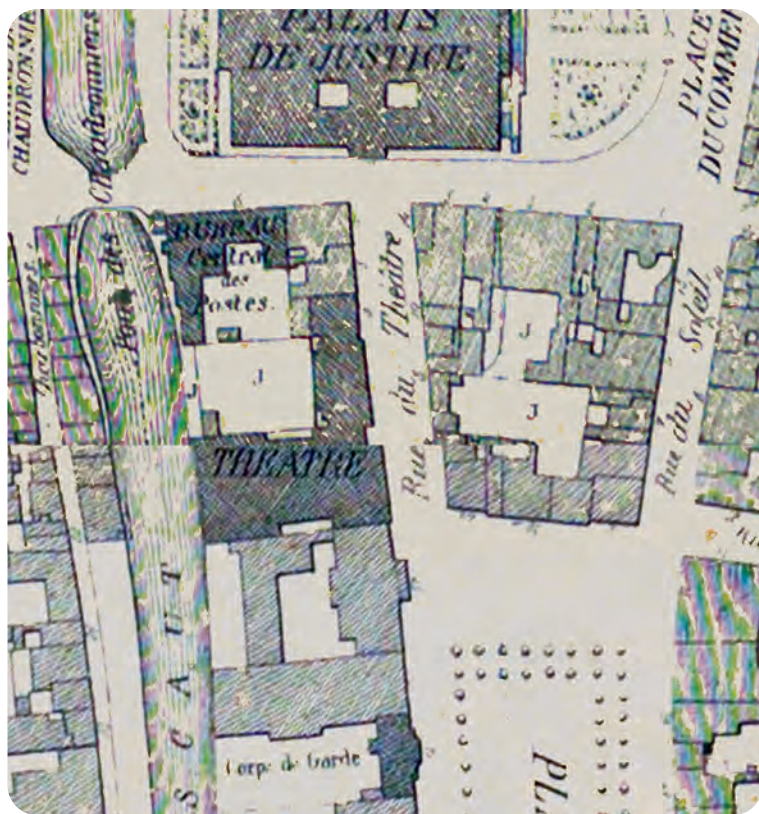
De postdiensten worden verdergezet door zoon Désiré Joseph Busso. Hij laat het gildehuis slopen. In de plaats komt een nieuw hotel naar ontwerp van Pierre Jacques Goetghebuer. De bouwwerken startten in 1814, maar werden pas afgewerkt in 1818. Een hotel vlak naast de paardenpost was overigens niet slecht bekeken, aangezien postkoetsen ook, zij het beperkt, reizigers vervoerden, waarvan sommigen zeker overnachting zochten. De paardenpost kreeg het echter al snel zwaar te verduren door de opkomst en razendsnelle uitbouw van het spoorwegverkeer. In 1879 kwam er definitief een einde aan de postbedeling per koets in België.

Afb. 1. Porseleinkaart van het Posthotel (ontworpen door Goetghebuer) uit het midden van de 19de eeuw. Collectie Huis Van Alijn.

In 1849 koopt de Maatschappij L'Union, een vereniging van vermogende zelfstandigen, de gewezen paardenpost om er haar feestlokaal in onder te brengen. Het jaar nadien wisselt ook het hotel van eigenaar. Het komt in handen van Christophe Van Loo, die er 100.000 frank voor neertelt. Het gebouw blijft haar horecafunctie behouden. Op het ogenblik van de verkoop wordt het hotel

gerund door Adolphe Pauw. Omstreeks 1858 neemt Karel Dubus, die voordien het Hotel de Flandre aan de Poel openhield, de fakkel over. Vanaf 1869 tot de sluiting van het hotel voor de verbouwing is de uitbating in handen van de familie Vandeputte. (1)

Afb. 2. Situering van het Posthotel tussen de Opera en de feestzaal L'Union aan de Kouter met de toenmalige perceelindeling. Afbeelding bewerkt door de auteur.

Bron: Universiteitsbibliotheek.

Aankoop door de stad

In april 1905 worden het hotel en de taverne Le Caveau openbaar verkocht. Het is de stad die het hotel en de bijhorende grond (in totaal zo'n 1442 m²) zal kopen voor de prijs van 225.300 frank 'uit reden van openbaar nut'. (2) Eigenlijk had de stad haar zinnen gezet op het pand omwille van de strategische ligging tussen de Opera en de Handelsbeurs, en dus niet zozeer voor de hotel-functie. Door de transactie had de stad dit huizenblok volledig in handen, wat een voordeel kon zijn bij eventuele uitbreiding of aanpassing van de gebouwen waartussen het hotel gelegen was.

Nood aan luxehotel

Wanneer precies het idee ontstond om het Posthotel om te vormen tot een luxehotel is niet geheel duidelijk. De plannen van schepen Octave Bruneel (1844-1914), die in 1902 reeds aan de stad had gesuggereerd om het gebouw te kopen, voorzagen dat het hotel kon blijven functioneren en kort na de aankoop van het complex investeerde de stad zelfs in elektrische verlichting. Mogelijks was het idee bij de aankoop zelf al latent aanwezig. Sowieso bleekte de stad van ambitie naar aanleiding van de Wereldtentoonstelling van 1913. Men trok alle registers open.

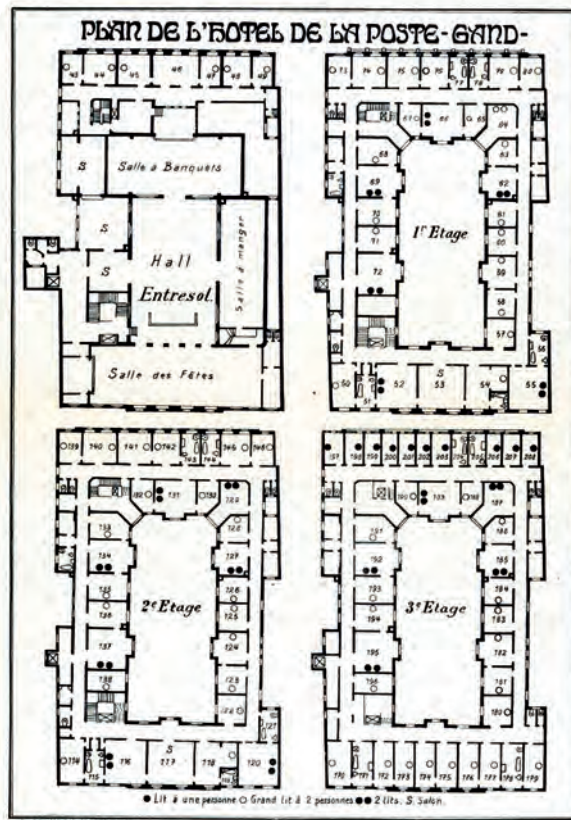

Afb. 3: Affiche (fragment) uitgegeven naar aanleiding van de heropening van het Posthotel in mei 1910. De uitbater Clément trok duidelijk de kaart van Gent als toeristische trekpleister n.a.v. de nakende Wereldtentoonstelling van 1913. De affiche werd uitgegeven in vier talen.

Bron: Universiteit Gent. Fonds Vliegende Bladen.

In de historische kern werden de belangrijke historische monumenten opgeknapt en werd met 'de grote ontbloting' meer openheid gecreëerd: de monumenten werden ontdaan van sporen van de industriële inbreiding en kregen hun middeleeuwse grandeur terug. Er werd daarbij niet op een kanteeltje meer of minder gekeken, ook al waren sommige ornamenten nooit in bepaalde gebouwen aanwezig geweest. De stad wou zich van haar beste kant laten zien, de (internationale) bezoekers aan de Wereldtentoonstelling moesten ook naar het centrum gelokt worden. Maar waar zouden deze mensen slapen? Bij de recentste Floraliën was gebleken dat veel (gefortuneerde) bezoekers noodgedwongen in Brussel logeerden, omdat in Gent geen hotel naar hun eisen te vinden was. In Baedeker, een bekende reeks reisgidsen van toen, was in de

editie van 1905 zelfs te lezen dat in Gent ‘geen enkel hotel aan de verwachtingen voldeed’. (3) Met de grote tentoonstelling voor de deur moest dit probleem verholpen worden. Om zijn argumenten (en ambitie) kracht bij te zetten las burgemeester Emile Braun (1849-1927) bij de voorstellingen van de plannen op de gemeenteraad van juli 1908 een artikel voor van Adolf Peyre uit L'Indépendance belge, waarin de schrijvende hotelsituatie in een aantal toeristische stadjes uit de Provence werd geschetst. De burgemeester zette Gent zo op hetzelfde niveau als het zuiden van Frankrijk, dat rond de eeuwwisseling een belangrijke toeristische aantrekkingspool werd voor de gegoe-de burgerij.

Afb. 4. Grondplan van de diverse verdiepingen van het Posthotel, ca. 1910.
Bron: Stadsarchief Gent. Reeks G94² Nr. 1136.

Charles en Octave Van Rysselberghe: de architecten

In het stadsarchief worden verschillende voorontwerpen bewaard die ons in staat stellen een vrij nauwkeurig beeld te schetsen van het ontwerpproces. Wat

het project des te interessanter maakt is dat het een samenwerking betreft tussen stadsarchitect Charles Van Rysselberghe en zijn jongere broer Octave. Die samenwerking is niet verwonderlijk. De stadsarchitect had immers weinig of geen ervaring met de bouw van luxehotels (4), zijn broer des te meer. Rond de eeuwwisseling was Octave huisarchitect geweest van de Compagnie Internationale des Grands Hôtels, een dochteronderneming van de Compagnie Internationale des Wagons-Lits, waarvoor hij samen met de Franse architect Georges Chedanne (1861-1940) rond de eeuwwisseling verschillende hotels bouwde in binnen en buitenland, zoals Rivièra Palace in Beausoleil nabij Monaco en het Royal Palace Hotel in Oostende.

De namen van de beide architecten prijken op de plannen, dus het is moeilijk om uit te maken wat het aandeel was van elk in de ontwerpen. De keuze om het Empire-uitzicht van het hotel te bewaren, waarover later meer, kunnen we wellicht toeschrijven aan Charles. Maar het aandeel van Octave, die enkel bij de ontwerpfase betrokken was, moet zeker niet gering geweest zijn. Hij ontving voor deze opdracht de niet onaardige som van 4000 frank, wat erop wijst dat het niet zomaar een adviesopdracht betrof. (5)

Ongeveer parallel met de bouw van het Posthotel zag overigens het Bellevue Hotel in Westende het licht. Dit gebouw geldt als een van de meesterwerken van Octave Van Rysselberghe. Net zoals het Posthotel was dit gebouw voorzien van een centrale hal met feestfaciliteiten en een vide om de inwendig gelegen kamers van licht te kunnen voorzien.

Voorontwerpen

De aanpassingen aan de verschillende ontwerpen stonden vooral in teken van opschaling van de kamercapaciteit. Het oude hotel beschikte bij de openbare verkoop van 1905 over een 33-tal kamers. (6) In een eerste (ongedateerd) ontwerp werd het aantal kamers quasi verdubbeld door een nieuwe vleugel te plaatsen loodrecht op het voorgebouw van Goetghebuer, waarvan de basisstructuur zou bewaard blijven. In een volgend ontwerp, voorgelegd aan burgemeester Braun in augustus 1907, deed het idee van de centrale lichtkoker haar intrede: in het midden van het bouwblok werd een grote binnenplaats voorzien met terrassen. Een monumentale trap verschaftte de gasten toegang tot de verdiepingen. Opvallend was ook een controlepost tussen de eetzaal en het keukengedeelte. Deze elementen verdwenen of werden grondig aangepast in het uiteindelijke ontwerp.

Uiteindelijke ontwerp

Het definitieve project zag ongeveer een half jaar later het licht, omstreeks januari 1908 zoals op een aantal plannen staat aangeduid. In dit ontwerp bleef de ‘vide’ behouden, maar om de capaciteit nog op te kunnen drijven werd de grote koer vervangen door een overkoepelde centrale hal van ongeveer 19m85 op 11m50. De trappenhal werd hier naar de zijkant verdrongen. De belangrijkste aanpassing in dit ontwerp betreft echter de herschikking van de feest- en vergaderinfrastructuur. Deze voorzieningen lagen in de vorige ontwerpen eerder verspreid over verschillende niveaus. Nu werden ze gecentraliseerd op de tussenverdieping: rond de overdekte hal lagen de eetzaal, banketzaal en diverse salons; een dubbele trap verschafte toegang tot een feestzaal die uitkeek op de Kouter. Op het gelijkvloers bevonden zich het restaurant Le Caveau, met een afzonderlijke ingang, de receptie en de keuken achteraan ‘overgansch de breedte van den grond langs de Schelde’. (7) Het onderstreept vooral de belangrijke plaats die de organisatie van diners en bals innam in het ‘businessplan’ van het hotel. Het aantal kamers lag in dit ontwerp rond de 90, goed voor een 160-tal gasten. Bij de voorstelling van het project op de gemeenteraad werd het kostenplaatje geraamd op 450.000 frank. (8)

Aanvang van de werken

Aan de voorgevel van het oude Posthotel was begin juli het volgende bericht te lezen: ‘Fermé pour cause d’agrandissement; réouverture en 1910’. De werken startten evenwel pas in de herfst, nadat in september 1908 de werken werden aanbesteed aan de firma Gebroeders Myncke voor een bedrag van 244.947 frank. Het lastenboek bestond overigens uit twee delen. Een eerste luik behandelde de bouw van een nieuwe kaaimuur (watermuur) aan de achter het hotel gelegen Ketelvaart (9), en de aanleg van de bijhorende funderingen in gewapend beton. De constructie was technisch geen eenvoudige karwei. Ze werd opgetrokken volgens het systeem Hennebique waarvoor aannemer Myncke een concessie op zak had. (10) Dit deel van de werken kostte 16.000 frank. Het tweede deel betrof het optrekken van het gebouw zelf. De aanleg van o.a. sanitair en verwarming vormde het onderwerp van afzonderlijke aanbestedingen.

Gevel aan de Kouter

Er rezen al snel problemen, want bij de afbraakwerken constateerde de aannemer grote barsten in de voorgevel. Stadsarchitect Van Rysselberghe ging op onderzoek. Omdat de meeste barsten zich aan de kant van de Opera bevonden, vermoedde hij dat de barsten in het gebouw reeds ontstaan waren bij de bouw

van de Opera van Louis Roelandt (1786-1864) omstreeks 1837. Een groter probleem vormde evenwel een vermolmde strijk balk in de gevel, waardoor de stabiliteit van het bouwwerk niet gegarandeerd kon worden. De gevel moest daarom afgebroken worden tot aan de eerste verdieping, ter hoogte van de feestzaal, om vervolgens opnieuw in de oorspronkelijke stijl heropgebouwd te worden. De architect maakte meteen ook van de gelegenheid gebruik om de hoogte van het gebouw op te trekken, waardoor tien mansardekamers konden worden toegevoegd. (11)

Het was van begin af aan de bedoeling om het oorspronkelijke uitzicht van het gebouw te bewaren. Maar dat zagen lang niet alle Gentenaars zitten. Een lezer van *La Flandre Libérale*, onder het pseudoniem ‘Un vieux flaneur’, wenste de ‘verschrikkelijk banale’ gevel, destijds geplaatst door ‘vandalen’ Pierre Jacques Goetghebuer dus ter vervanging van het ‘élégante paviljoen’ van de Sint-Sebastiaangilde (12) en verlangde dus het herstel van een gevel in Louis XV-stijl. Ook de krant *La Liberté* vroeg zich in haar editie van 2 oktober 1908 af: ‘[P]ourquoi on s’obstinait à garder une façade sans valeur?’ De Schepen van Openbare Werken, wellicht gebriefd door de stadsarchitect, verdedigt deze keuze: ‘une place à une physionomie qu’il ne faut modifier qu’à bon escient. (13) Op een verstandige manier dus.’

Men wilde de harmonie met de façades van de Handelsbeurs en de Opera, maar ook de andere gebouwen aan de Kouter niet verstoren. De visie omtrent de fysionomie van de omgeving zou Van Rysselberghe overigens ook in andere realisaties hanteren. Zo is het niet toevallig dat hij er bij de bouw van een nieuw Vredegerecht en Krijgsauditoraat aan het Koophandelsplein (1913) voor opteerde om de gevel van Roelandt in het nieuwe gebouw te kopiëren, terwijl hij bv. voor de bouw van een school in de Hippoliet Lammensstraat (1914), een straat in het oud begijnhof Sint-Elisabeth, ervoor koos om de stijl van de oude conventhuisjes te imiteren.

Wel zou de nieuwe gevel ‘ornamentele versieringen’ meekrijgen. De Provinciale Syndicale Kamer voor Nijverheidskunsten organiseerde daarvoor een wedstrijd. De stad kwam met 500 frank prijzengeld over de brug. Als laureaat kwam Rudolph (Rezs) Stagl uit de bus, een jonge beeldhouwer met Hongaarse roots, die gestudeerd had aan de Academie van Brussel. Volgens het wedstrijdreglement waren er aanvankelijk ook smeedwerk en mozaïeken voorzien, maar daarvoor werd geen prijs uitgereikt. Om het effect van natuursteen te verkrijgen kreeg het geheel een simili pleisterlaag. De sculpturale ornamenten kregen een kobaltblauwe tint, terwijl het opschrift ‘Hotel de la Poste - Post Hotel’ in de cartouches werd verguld. (14)

Afb. 5.a. Zicht op de centrale hal met de 'tearoom' van het hotel. Via de dubbele trap op de achtergrond betrad men de feestzaal. (verz. PKHR)

Hotelluitbating

In oktober 1908 werd ook het lastenboek voor de uitbating van het hotel besproken. Terwijl de stad zou instaan voor de leidingen van het sanitair en de centrale verwarming waren de meubilering en overige inrichting voor rekening van de huurder. Dat gold overigens ook voor het onderhoud. In maart 1909 werd Auguste Clément, die reeds het Hotel du Grand Laboureur in Antwerpen runde, als uitbater aangesteld. De huur bedroeg maar liefst 26.000 frank per jaar. De vroege aanduiding van een uitbater had het voordeel dat ook de toekomstige uitbater zo inspraak kreeg in de afwerking van het gebouw. Clément wist heel goed wat hij wilde en zette er graag vaart achter. Zelf hoopte hij om de deuren te kunnen openen in mei 1910, in de hoop zo een graantje mee te kunnen pikken van de Wereldtentoonstelling van 1910 in Brussel, die in april dat jaar haar deuren opende. Of deze deadline zou gehaald worden zou nog moeten blijken.

Verder verloop van de werken

In augustus 1909 werd de plaatsing van de verwarming aanbesteed, (voor 41,280 frank aan de firma Grouvelle, Arquembourg en Co uit Brussel) wat erop wijst dat de ruwbouwwerken tegen die tijd op hun einde liepen. In de

herfst startte ook de zoektocht naar een installateur voor de liften. De keuze viel op de firma Mignot uit Brussel die reeds in veel andere hotels in Brussel en aan de kust voor de elektrische liftinstallaties had gezorgd. Het lijkt erop dat de stad zich heeft mispakt aan dit dossier door geen lastenboek op te stellen, een fout die Van Rysselberghe aan zijn collega stadsingenieur Coune op een enigszins onzekere toon zou bekennen: 'J'ai cru qu'il aurait suffi à ces MM. les spécialistes, qui ne font que garner les hotels de lifts etc., de connaître l'objet de la demande et de voir le plan des emplacements, pour être renseignés! Erreur profonde! Et ne s'arriva ils pas à me parler de 'voltage', 'courants', 'vitesses', 'conditions de fonctionnement' et d'autre misères!' (15)

Toen de problemen zich begonnen op te stapelen, bleek de liftenfirma moeilijk tot de orde te roepen. Clément ergerde zich in maart 1911 aan het feit dat de lift sedert de installatie nog geen week naar behoren had gewerkt: 'il ne c'est écoulé aucune semaine depuis l'installation sans qu'il y ait eu un accroc dans le fonctionnement.' (16) Het toppunt in de malaise werd bereikt toen de rem van de lift haperde en de cabine tegen het plafond botste. Uit miserie sloot hij een duur onderhoudscontract af met de firma Otis, de opvolger van Mignot. De oplevering van de liften zou pas volgen op het einde van 1911.

Afb. 5.b. De tearoom in de centrale hal gezien van de andere kant.

In de winter van 1910 was men volop bezig aan de binnenafwerking. Een stand van zaken werd gegeven in Vooruit van 17 januari: men was naarstig bezig met het pleisterwerk aan de balzaal, dat van de kamers was net afgewerkt, in de gangen werden de mozaïekvloeren gelegd, en in de centrale hal werd de aanzet gemetseld voor de glazen overkapping. De aanbesteding voor de plaatsing van de sanitaire buizen volgde in februari, maar ook dit dossier zou niet zo vlot verlopen. De offertes lagen een pak hoger dan begroot en de aanbesteding bleef zonder gevolg. Uit vrees voor vertraging bij het uitschrijven van een nieuwe aanbesteding kwam Clément zelf met een voorstel over de brug: in ruil voor het forfaitaire bedrag van 25.000 frank zou hij het plaatsen van een ‘sanitaire installatie van eerste rang’ zelf verder afhandelen. (17) Dat was een aanbod dat de stad niet afsloeg, want de offerte van de firma Koerting uit Brussel, die uiteindelijk de klus mochten klaren, bedroeg maar liefst 45.923 frank. De firma stond ook in voor de plaatsing van een (rudimentaire) brandblusinstallatie.

Pas een dag voor de geplande opening kreeg de aannemer de toestemming om de stelling voor de façade weg te nemen. In de zomer werden pas de elektrische installaties opgeleverd. Ook de grote eet- en banketzaal waren nog verre van af: de plaatsing van de lambrisering was nog aan de gang, de beglazing van de grote lanterneau was nog niet rond, de orkestruimte miste nog een balustrade, enz. Ook de signalisatie was nog niet in orde.

Centrale hal

Buiten de slecht werkende lift, mocht het eindresultaat er wel wezen. Veel illustraties van het interieur zijn er niet bewaard, maar dankzij een handvol postkaarten en een aantal beschrijvingen uit de toenmalige kranten kunnen we ons toch een beeld vormen van het interieur.

Zoals eerder beschreven vormde een centrale hal de blikvanger van het complex. Via een dubbele monumentale trap bereikte men de balzaal, die boven Le Caveau gelegen was en de feestvierders een uitzicht bood over de Kouter. In *La Flandre Libérale* stond volgende impressie te lezen over de zaal: ‘Le parquet en chêne ciré permettra d’en faire, entre autres, une superbe salle de balle, dont l’éclairage a giorno sera assuré par sept lustres et quatorze girandoles d’une grande richesse, comme, du reste, tout le mobilier.’ (18) In overeenstemming met de buitengevel werd deze zaal een neo-empire interieur toegemeten, andere zalen kregen een indeling in Lodewijk XVI-de-stijl.

Kamers

De kamers waren bereikbaar met de stuurse personenlift of de met marmer beklede trap errond. Op de eerste en tweede verdieping waren er telkens vier appartementen van ‘eerste rang’ met zicht op de Kouter. Deze luxeappartementen bevatten, volgens het verslag in *La Flandre Libérale* van 4 juli 1908, elk een salon, balkon (althans op de eerste verdieping), slaapkamer met twee bedden, een afzonderlijk wc, bad- en toiletkamertje. Daarnaast waren er op de eerste, tweede en derde verdieping ook nog telkens een dertigtal kamers met één of twee bedden. (19) De kamers waren uiteraard voorzien van alle moderne comfort. Zo waren er centrale verwarming en elektrische verlichting op elke kamer. Stromend water in elke kamer bleek nog niet haalbaar. Het sanitair (wc, ‘badkabinetten’ en waterkranen) was gemeenschappelijk. Maar toch was het voor die tijd al een enorme verbetering, wetende dat men zich toen in vele andere hotelletjes nog moest behelpen met lampetkannen! Ook bij de sluiting van het hotel begin jaren 1960 was slechts een derde van een eigen badkamer voorzien. Wat de meubilering van de kamers betreft was oorspronkelijk drie vierde van de kamers ingericht met meubels in acajou en citroenhout, de overige kamers in een ‘Engelse stijl’. Volgens de gegevens in *Baedecker* had je al een kamer voor een nacht vanaf 4 frank, wat een scherpere prijs was dan in het oude hotel waar de kamerprijs startte aan 4,5 frank. De slaapkamers voor het personeel bevonden zich op een tussenverdiep boven de keuken. Daar was nog de linnenkamer ingericht en ook een plaats voor het orkest die uitgaaf op de banketzaal.

Restaurant

Ook met de inkleding van *Le Caveau* werd uitpakket. Het restaurant werd aangekleed met in totaal 383 vierkante meter ‘onvergankelijke’ kunstkeramiek door het *Maison Helman* uit Brussel (*Sint-Agatha Berchem*), toen een van de belangrijkste Belgische producenten van faience. Helaas bleven er geen interieurfoto’s daarvan bewaard, maar volgens een beschrijving in *Le Bien Public* stelden de tegeltableaus diverse historische figuren voor die een belangrijke rol hebben gespeeld in de Gentse geschiedenis zoals *Jacob Van Artevelde*, *Lieven Bauwens*, *Sint-Amandus* en *Antonius Triest*. (20)

De firma tekende ook voor de inrichting van de koelinstallatie in de bierkelder en van de ‘vischbak’. Blijkbaar was dit een specialiteit van de firma, die in Brussel reeds de koelkamers van diverse vooraanstaande hotels en restaurants had verzorgd. (21) De kosten werden geraamd op zo’n 32.800 frank. De stad kwam gedeeltelijk tussen in deze extra uitgaven. (22)

Afb. 6. Menukaart van Le Caveau, ca. 1910.
Bron: Universiteit Gent. Fonds Vliegende Bladen.

Afb. 7. Eetzaal. De positie van de orkestbak achteraan maakt duidelijk dat het hier gaat om de ruimte die initieel als balzaal was ingericht. Bron: Internet.

Promopraatje voor de opening

In een interview met *Le Bien Public* in mei 1910 verkondigde de uitbater Clément dat *Le Caveau* op het einde van die maand de deuren zou openen en het hotel een paar weken later op 18 juni. Verder verkondigde hij dat de meubels eerstdaags zouden geleverd worden. Het artikel omvatte een uitgebreide beschrijving van het hotel, een weinig subtiel promopraatje, waarbij de elementen van modern comfort werden onderstreept: luchters in Louis XVI-stijl droegen geen booglampen maar gloeilampen. Naast een personenlift beschikte het hotel ook over een goederenlift en een monte-plat. Ook de poetsvrouwen kregen een modern snufje in handen: stof werd weggenomen met stofzuigers. Het ging hier nog niet om een individueel toestel, maar om een centraal buizensysteem ‘dont les bouches sont installés à chacun des étages’. (23) De eerste stofzuigers wogen immers loodzwaar en waren enkel weggelegd voor de happy few. Het ‘folietje’ kostte maar liefst 2.900 frank. (24)

Na de Wereldtentoonstelling van 1913

Het hotel zou heel wat vooraanstaande gasten te slapen leggen. Volgens de getuigenis van de Duitse soldaat Heinrich Wandt (1890-1965) stond de zaak vlak voor de Eerste Wereldoorlog aan de rand van het faillissement, maar

dankzij de huisvesting en de schranspartijen van de Duitse militairen, van wie vele officieren werkzaam waren in de Etappen-Inspektion of de Kommandatur aan de Kouter, verdiende Clément toch goed geld tijdens de oorlogsjaren. Na een tyfusuitbraak in 1916, geïmporteerd door een keukenmeid, diende het hotel tijdelijk te sluiten. Na aandringen bij de bezetter kon de zaak toch weer open. (25)

Afb. 8. Achtergevel van het Posthotel, ca. 1925, fotograaf. Vandersypt-Boute.
Bron: Stadsarchief Gent. romVII 1643_4/1925)

In 1924 wenste de hoteleigenaar de sanitaire installaties te vernieuwen en de resterende 62 kamers van stromend water te voorzien. Onderhandelingen met de stad i.v.m. de financiering van de werken en de herziening van het huurcontract resulteerden in een openbare verkoop van het gebouw. In januari 1925 wisselde het hotel voor 1.250.000 frank van eigenaar. Dat werd niemand minder dan Auguste Clément zelf.

GAND. *Les Justices de Paix et le Pont des Chaudronniers.*
 GBNT. *T'Vrederegerecht en Ketelbrug*

fb. 9. Zicht op de Ketelbrug en de gebouwen aan de Ketelvest, begin 20ste eeuw. De vierde gevel (achter de lantaarn) is een zeldzaam zicht op de achtergevel van het Posthotel. Alle gevels zijn realisaties van Charles Van Rysselberghe. Net zoals aan de Kouter, trachtte de architect hier 'de fysionomie' van de omgeving te respecteren. Zo is de gevel van het gewezen Vrederegerecht niet meer dan een kopie van de gevel van de Opera, een ontwerp van Louis Roelandt. Bron: Beeldbank Stad Gent.

De sloophamer

In 1961 sloot het hotel zijn deuren en kwam het te koop te staan. In een bijdrage over de Kouter sprak jurist Pierre Kluyskens (1921-1980) de hoop uit dat het gebouw haar hotelfunctie zou behouden: 'Alles laat [...] voorzien dat het gebouw een hotel zal blijven; er zijn, naar het schijnt onderhandelingen aan de gang met twee ernstige liefhebbers, een grote brouwerij en een verzekeringsmaatschappij, die beiden, indien zij eigenaar worden van het complex, zijn huidige bestemming zullen behouden.' (26) Waar Kluyskens zijn informatie vandaan haalde is niet duidelijk, maar uit een dossier bewaard in het Gentse stadsarchief blijkt dat de stad zelf erg geïnteresseerd was om het gebouw (opnieuw) te kopen. Men vreesde immers, overigens niet onterecht,

dat met de verkoop aan particulieren het hotel wel eens zou kunnen verdwijnen en dat terwijl 'het Gentse hotelwezen in zijn huidige structuur niet opgewassen is om in de noden van een moderne en in volle expansie zijnde internationale havenstad te voorzien.' (27)

Terwijl de stad het gebouw zou aankopen, zou een privégroep, gevormd in de schoot van de Kamer van Koophandel en Nijverheid, de nodige fondsen bijeenzoeken om de exploitatie van het hotel te garanderen. De stad nam in september 1961 een optie, maar zag in december toch af van de aankoop. Twijfels over het welslagen van de fondsenwerving door de privégroep, maar vooral ook een negatief schattingsverslag, zorgden ervoor dat de stad niet verder ging met het project. Twee schatters, door de stad aangesteld, troffen in november van dat jaar immers een sterk uitgeleefd hotel aan en oordeelden dat de noodzakelijke modernisering 'verscheidene miljoenen' (28) zou bedragen. Bovendien achtte men de tijd van de grote luxehotels voorbij, waardoor de zware investering wellicht nooit zou renderen. De deficittaire stad zou voor de aankoop sowieso een zware lening moeten afsluiten.

Er werd snel een andere koper gevonden, want ook in de jaren 1960 gold de Kouter als dé toplocatie voor vastgoed in de stad. In februari 1962 verwierf de Banque de Paris et des Pays-Bas, voorloper van het huidige BNP Parisbas, het gebouw voor 15 miljoen frank. Daarmee was niet alleen het lot van het hotel, maar ook dat van het gebouw zelf, bezegeld. In 1968 verrees het huidige appartementsgebouw. De nieuwe 'prestigeappartementen' werden neergepoot door het Antwerpse aannemersbedrijf Amelinckx, dat onder meer ook verantwoordelijk was voor de drie grote appartementsgebouwen aan de Nieuwe Wandeling begin jaren 1970. Op de benedenverdieping was in de jaren 1970 het kantoor van de voornoemde bank gevestigd en nadien, van 1980 tot 1990, de stadsbibliotheek. (29) Tegenwoordig is er een filiaal van Standaard Boekhandel te vinden.

Bronnen

Artikels en boeken

Baeck, M. (2015). Het Maison Helman Céramique: een halve eeuw bedrijfsgeschiedenis. In : Erfgoed Brussel, nr. 15-16, p. 63-77.

Baedeker, K. (1905). Belgique et Hollande, y compris le Luxembourg: manuel du voyageur. Ed. 18, Leipzig: Baedeker. pp. 480.

Chatelet, R. (1983). Geschiedenis der Gentse Posterijen. Gent: [Eigen beheer]. pp. 124.

Devuyst, W., Everaert, G. (2001). De Handelsbeurs: metamorfoses van de Gentse Hoofdwacht (18de-begin 20ste eeuw). In: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, jg. 55, p. 297-346.

Kluyskens, P. (2012). De Kouter. In: Ghendtsche-Tydinghen, jg. 41, nr. 4, p. 300-318.

Musschoot, D. (2017). Van Ottogracht tot Krook: het verhaal van de Gentse stadsbibliotheek (1804-2017). Gent: Snoeck. pp. 159.

Wandt, H.; Het Frontparadijs: oorlogsrelaas van een Duits soldaat in Gent. Heruitgave verzorgd door Hendryckx, M. (2013). Veurne: Hannibal, 2014. pp. 285.

Seriële publicaties

Gemeentebulletijn van de Stad Gent 1905-1910; Le Beton armé, nr. 11(1908) 125; La Flandre Libérale, 1901-1910; La Liberté d.d. 02/10/1908; Le Petit bleu, d.d. 29/10/1908; Vooruit, 1909-1910; Wegwyzer der Stad Gent, 1832-1907.

Internet

Vanhees, B. (2012). Smaakvolle elegantie... Het Gentse Hotel de la Poste en zijn very cosy tea-room. <http://www.retroscoop.com/amusement.php?artikel=175> Geraadpleegd op 21/11/2020.

Archieven

Stadsarchief Gent:

Reeks G94 (2): Lastenboeken Nr. 113 (1908) Herbouwen van het Posthotel, Nr. 1158 (1909) Posthotel. Inrichten van verwarmingstoestellen, Nr. 1175 (1910) Posthotel. Leveren en inrichten van een buizenstelsel voor koud en warm waterverdeling en de gezondheidstoestellen.

Plannen van de Technische Dienst. Map 23a Posthotel (met een 26-tal plannen).

Overige reeksen. G12 G1a4; G12 G1a4.3, G94(3) 1906-2, G94(3) 1910-29, G94 (3) 1914-24, rom VII 1973-3, rom VII 1643-4/1925 (Kouter).

Universiteit. Gent. Fonds Vliegende bladen:

Hôtel de la Poste BIB.VLBL.HFIII.H.007.09; Poste. Hôtel de la Poste BIB.VLBL.HFI.L.P.001.10; Poste. Hôtel de la Poste BIB.VLBL.HFI.PKP.004.12

Noten

- Gegevens uit de diverse edities van de Wegwyzer der stad Gent
- Stadsarchief Gent. Reeks G12. Nr. G1a4.3
- Gemeentebulletijn van de stad Gent. (1908) II, Zitting van 06/07/1908 p. 66. '[E]n ouvrant le 'Baedecker' (sic) on lit qu'à Gand il n'y a aucun hôtel convenable.' & Baedeker (1905), p. 157. 'Aucun [hotel] n'est á la hauteur des exigences.' Baedeker had het weliswaar over de 'betere' hotels; in de introductie was bovendien te lezen dat het Belgische en Nederlandse aanbod van hotels sowieso niet te vergelijken was met de Duitse en Franse standaarden. Luxehotels waren er eigenlijk alleen te vinden in Brussel en Oostende. Op het aanbod aan gewone, traditionelere hotels had de reisgids overigens niets aan te merken.
- In 1909 opende in Oostende het Hotel des Thermes, dat volgens sommige bronnen ook van de hand van Charles Van Rysselberghe was. Het lijkt ons echter erg onwaarschijnlijk dat Octave niet betrokken zou zijn geweest bij dit project. Later werkte Charles ook mee aan de restauratie en renovatie van het Sint-Jorishof aan de Botermarkt.
- Stadsarchief Gent. rom VII 1973_3.
- Stadsarchief Gent. Reeks G12. nr. G 1 a 4. Akte van 1898.
- Gemeentebulletijn van de stad Gent. (1908) II, Zitting van 06/07/1908 p. 43.

- Gemeentebulletijn van de stad Gent. (1908) II, Zitting van 06/07/1908 p. 39. Naar aanleiding van de verkoop van het hotel in 1925 berekende de toenmalige stadsarchitect Jules Van Volden (1865-1941) dat het project uiteindelijk 822.387,28 frank (incl. aankoopprijs) heeft gekost.
- In 1905 meldde de stadsarchitect reeds dat de kaaimuur aan de Ketelvest in slechte staat verkeerde en dat er zelfs instortingsgevaar dreigde. Zie: Gemeentebulletijn der Stad Gent, d.d. 31/06/1905, p. 55-56.
- Beton Armé, 11e jg. Nr. 125, oktober 1908, p. 145. Concessie nr. 39087.
- Stadsarchief Gent. Reeks G94² Nr. 1136. Brief van Charles Van Rysselberghe aan Burge-meester Braun, d.d. 3/10/1909.
- La Flandre Libérale, d.d. 06/09/1908: 'la façade déplorablement banale de l'Hôtel de la Poste, substituée par des vandales à celle si élégante du pavillon de la confrérie Saint-Sébastien'
- La Liberté, d.d. 02/10/1908.
- Stadsarchief Gent. Reeks G94² Nr. 1136. Brief van Hauman, d.d. 17/05/1910.
- Stadsarchief Gent. Reeks G94² Nr. 1136. Brief van Van Rysselberghe aan Coune, d.d. 14/08/1909.
- Stadsarchief Gent. Reeks G94² Nr. 1136. Brief van Clément aan de firma Otis, d.d. 10/03/1911.
- Stadsarchief Gent. Reeks G94² Nr. 1136. Brief van Clément aan het stadsbestuur, d.d. 24/03/1910.
- La Flandre Libérale, d.d. 13/05/1910. L'Hotel de la Poste et le Caveau
- Wat betreft het aantal kamers vonden we de meest uiteenlopende cijfers. Op basis van de beschrijving bij de voorstelling op de gemeenteraad en documenten in het bouwdoossier komen we op zo'n 95-tal, terwijl verder over slechts 64 kamers wordt gesproken. In andere bronnen heeft men het dan weer over 80 en 87 kamers. In het uitgebreide interview met de uitbater bij de opening in 1910 en in de reisgids van Baedeker (ed. 1910) valt zelfs het cijfer van 200 kamers (en 50 badkamers), maar dat klopt zeker niet.
- Le Bien Public, d.d. 13/05/1910.
- Baeck, M. (2015), p. 63-64.
- Voor twee-derde, terug te betalen door de huurder.
- Le Bien Public, d.d. 13/05/1910.
- Stadsarchief Gent. Reeks G94² Nr. 1136. Brief van Clément aan het stadsbestuur, d.d. 27/12/1909.
- Wandt, H. (2013), p. 50, 101, 174 en 181-182.
- Kluyskens, P. (2012). De Kouter. In: Ghendtsche-Tydinghen; jg. 41, nr. 4, p. 302.
- Stadsarchief Gent. Reeks. rom VII. Nr. 1973_3. Brief van de Kamer van Koophandel en Nijverheid aan het stadsbestuur, d.d. 27.11.1961.
- Stadsarchief Gent. Reeks. rom VII. Nr. 1973_3. Schattingsverslag, d.d. 16/11/1961.
- Zie: Musschoot, D. (2017), p. 67.

OP ZOEK NAAR DE OUDSTE NOG BESTAANDE GENTSE STEDELIJKE BASISSCHOOL

Mark Rummens

Na een zoektocht naar de oudste Gentse stedelijke basisscholen werd de bestaande literatuur aangevuld en gecorrigeerd met gegevens uit archieven en databanken. Dit liet toe de oudste nog bestaande school in die categorie te determineren. Een bestaande school kwam in aanmerking als ze ononderbroken bestaat sinds de oprichting, ongeacht of in de loop der jaren de locatie en/of het onderwijstype wijzigde, zolang het basisonderwijs betrof. Als instelling bleek De Feniks (1858) in de Brugsepoortwijk (Acasiastraat) de oudste school. Het langst op de zelfde locatie is Het Trappenhuis (1860) in de Machariuswijk. Het langst in hetzelfde gebouw bleef De Spiegel (1872) aan de Zwijnaardsesteenweg.

Inleiding

In 1828, nog in de tijd van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, richtte het Gents stadsbestuur drie ‘armenscholen’ op. Dit wordt beschouwd als de start van het stedelijk onderwijs. Niet geheel terecht, want lang voordien waren er reeds stedelijke onderwijsinstellingen actief. Vooreerst de Academie, opgericht op particulier initiatief in 1751, werd de instelling in 1771 overgedragen aan de stad Gent (1). Zij had dat jaar de bescherming van keizerin Maria Theresia bekomen en werd voortaan ‘Koninglijke Academie van Teekenen-, Schilder-, Beeldhouw- en Bouwkunst’ genoemd (2). Aldus mag gesteld worden dat in 2021 het stedelijk onderwijs exact 250 jaar oud is. Sinds 1995 maakt de Academie, als School of Arts, deel uit van de Hogeschool Gent en behoort niet meer tot het stedelijk net maar tot het Gemeenschapsonderwijs.

In 1797 ging in de voormalige abdij van Baudelo de ‘Ecole centrale’ van start, weliswaar beslist door de centrale overheid, maar altijd gefinancierd en later ook bestuurd door de stad Gent. Na een aantal wijzigingen (zo werd de naam vanaf 1832 Atheneum), werd deze stedelijke instelling in 1850 overgenomen door het rijksonderwijs (3).

Wat er ook van zij, in 1978 werd het 150-jarig bestaan van het stedelijk onderwijs uitgebreid gevierd, waar het in feite 150 jaar stedelijk basisonderwijs was. Het dat jaar gepubliceerd boek van Michel Steels *'Geschiedenis van het stedelijk onderwijs te Gent'* was, ondanks de algemene titel, door omstandigheden (4) beperkt tot 1914 en had hoofdzakelijk het basisonderwijs tot voorwerp. Drie jaar voordien was diezelfde Michel Steels, van 1953 tot 1971 inspecteur van het stedelijk basisonderwijs (5), de initiatiefnemer van een tentoonstelling bij het Willemsfonds. De catalogus droeg de meer accurate naam *'Het Stedelijk Lager Onderwijs te Gent in de negentiende eeuw'*. In die publicatie (6) is er een lijst opgenomen van 70 locaties waar stedelijke basisscholen gevestigd waren, dit in chronologische orde van 1828 tot 1914 (7).

Bij de opmaak van een bijdrage over de Victor Carpentierschool op Meulestede (8), hebben we deze lijst geconsulteerd om na te gaan wat de rangorde is van deze school in de tijdsbalk van het stedelijk net (9). Dit vormde de aanleiding tot het hier beschreven onderzoek.

Kanteljaren 1853 en 1858

Het eerste merkpunt was het jaar 1853, omdat Steels aangeeft dat in dat jaar de particuliere school te Meulestede door de stad werd aangenomen (10). Vandaar onze aanvankelijke veronderstelling dat de Carpentierschool als stedelijke instelling gestart is in 1853 (zoals hierna zal blijken is dat niet zo). De lijst somt zeven scholen op opgericht vóór 1853, met aanvankelijke locatie – voor het gemak gebruiken we telkens de actuele straatnamen – aan de Houtbriel, Abeelstraat en Hoogstraat (alle in 1828), Korenmarkt (1831), Koophandelsplein (1833), Barrestraat (1838) en Prinsenhof (1843). Die zijn alle, meestal na veelvuldig verplaatst te zijn, vóór 1980 opgeheven (11).

Het jaar 1853 was inderdaad een van die kanteljaren in de geschiedenis van het stedelijk onderwijs. Er werden toen twee scholen aangenomen én vier nieuwe scholen opgericht. De ene aangenomen school was op Sint-Pieters-Aalst. Die is pas in 1869 stadsschool geworden en kan niet als oudste gelden (12). In 1872 werd het nog bestaand schoolgebouw aan de Zwijnaardssesteenweg in gebruik genomen (13), thans stek van de Freinetschool De Spiegel. De andere was, zoals gezegd, Meulestede. De particuliere school werd aangenomen in 1853, maar nog in het eerste schooljaar, mei 1854, werd de aanneming ingetrokken en het schooltje opgeheven (14). In 1855 gingen opnieuw particuliere onderwijzers aan de slag (15). Er was dus een onderbreking vooraleer aldaar de stadsschool werd opgericht. Volgens Steels startte de stadsschool in 1863 (16), volgens archiefstukken echter opende de school op Meulestede

reeds in 1859 (17). Vermits deze school sindsdien ononderbroken bestaat, wordt het jaar 1859 het nieuwe referentiepunt.

We beginnen met de vier scholen die in 1853 werden opgericht. De eerste twee zijn een jongens- en een meisjesschool, beide in de Bevelandstraat, in 1953 samengevoegd, in 1970 verplaatst naar de Vorkstraat en niet lang daarna opgeheven. De derde, begonnen in de toenmalige Laurierstraat (straat verdwenen met de aanleg van de Jozef Plateaustraat) en geëindigd in de Sint-Pietersnieuwsstraat, werd in 1944 opgeheven. De vierde gestart in de Bonifantenstraat en in 1902 verplaatst naar het Klein Raamhof, werd vóór 1960 opgeheven. Het gebouw herbergt sinds 1990 de *School van Toen* (18). Geen van deze scholen komt dus in aanmerking.

Vier jaar later zijn we in 1858, opnieuw een kanteljaar, want er worden nog eens vier scholen opgericht, waaronder de eerste twee betalende scholen, beide voor meisjes (19). De eerste was aanvankelijk in de Gouvernmentstraat gevestigd en verhuisde in 35 jaar liefst vier maal om in 1893 uiteindelijk in de Voldersstraat te belanden, school die vanaf 1921 het Brauninstituut werd genoemd en in 1999 opgeheven. Het gebouw, ooit opgetrokken voor het eerste Gents Jezuitencollege, behoort sinds 1999 aan de UGent, faculteit recht en criminologie (20).

De andere betalende school was eerst in de Sleepstraat gevestigd en is niet te verwarren met de huidige school aldaar die pas in 1912 van start ging. Die verhuisde twee maal en werd dan in 1885 samen gevoegd met de vorige school. De derde en de vierde in 1858 opgerichte scholen waren kosteloze, een jongens- en een meisjesschool, die samen aan de Bevrijdingslaan (21) lagen, aan de zuidzijde tussen de kerk en de Reinaartstraat. In 1899 verhuisde de jongensschool en in 1904 de meisjesschool (22) naar twee aaneenpalende nieuwe gebouwen in de Acaciastraat. Toen vanaf 1955 het stedelijk onderwijs in fasen geheel gemengd werd (23), werd dit één school. Deze school bestaat nog, is nu Jenaplanschool De Feniks en is aldus de oudste.

Oudste stedelijke basisschool

Onze oorspronkelijke vraag was dus: waar situeert zich de Carpentierschool? Daarom moest ook het jaar 1859 nagegaan worden. In dat jaar startte nog één school: de jongensschool aan het Kramersplein. Die werd in het Interbellum gemengd (24) en is in 1972 opgeheven (25). Het gebouw is thans de stek van Liberas, het Liberaal Archief. De Carpentierschool (juni 1859) is aldus de tweede oudste. Anderhalf jaar later (december 1860) volgde de school aan de

Een van de twee toegangen tot de Jenaplanschool De Feniks, gebouwd in 1899-1904 in de Acaciastraat, zijstraat van de Phoenixstraat, naar ontwerp van Charles Van Rysselberghe (archief van De School van Toen vzw – foto Rudolf Roels, 2019)

Lucas Munichstraat, gekend als de *Zonder Naam niet Zonder Hart*. Dit is thans Freinetschool Het Trappenhuis, aldus de derde oudste.

Welke stedelijke basisschool is het langst op de zelfde locatie? Het zopas vermelde Trappenhuis is nooit verplaatst. Wel werd het oorspronkelijk schoolgebouw van 1860, uitgebreid in 1891, in 1980 gesloopt en in 1984 vervangen door het huidige (26). Het Laurentinstituut in de Onderstraat, vanaf 1887 na het overlijden van François Laurent zo genoemd, is van bij de start in 1865 eveneens op dezelfde plaats gebleven, zij het dat het oorspronkelijk gebouw grotendeels in 1903 door het huidige vervangen werd (27). Die school komt op de tweede plaats. De derde plaats is dan voor de Carpentierschool, want die is sinds 1871 op de zelfde locatie gevestigd (28). Na de brand van 1928 werd in 1936 het huidige gebouw in gebruik genomen (29) en bekwam toen de naam van toenmalig onderwijsschepen Victor Carpentier.

Tenslotte: welke stedelijke basisschool heeft het langst hetzelfde schoolgebouw in gebruik? Delen van zowel het Laurentinstituut aan de Onderstraat en van De Muze aan de Begijnhofdries (30) dateren reeds van de 16de en 17de eeuw (31), maar het oudste als school opgetrokken gebouw dat nog integraal dienst doet is dat van de Freinetschool De Spiegel op de Zwijnaardsesteenweg, daterend van 1872 (32).

Met dank aan Anneke Cocriamont (De School van Toen vzw)

Geraadpleegde archiefbronnen en databanken

Archief Stad Gent, modern archief, U29, U32 en OND5141.

Archief School van Toen, FC10678.

<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten>

<https://stad.gent/nl/onderwijs-kinderopvang/scholen/overzicht-van-de-scholen-gent/stedelijke-basisscholen>

Literatuur

Bailleuil, B. (2000). *Wandelen in de St. Machariuswijk*, Stad Gent.

Bailleuil, B. (2002). *Wandelen in de wijk Muide-Meulestede*, Stad Gent.

Boschem, J. Viaene, P. (2001). '1751-2001. 250 jaar architecten van de academie Gent', Gent.

Cocriamont, A. (2014). *Kleim Raamhof. Biografie van een stadsschooltje*, Gent, 2014.

Debaenst, B. (2017). *Erfgoedprokkels: Faculteit Rechtsgeleerdheid Gent*, Gent, 2017.

De Bunderie, W. (1987). *100 jaar Laurent Instituut*, Gent, 1987.

- De Weerd, D. (1995). Op de schoolbanken vanaf drie. De uitbouw van het stedelijk onderwijs; in Capiteyn, A. (red.). *Interbellum in Gent*, Gent.
- Everaert, C. Fabré - Meeus, G. (1997). *'Liber Magistrorum 1797-1997 van Ecole centrale du département de l'Escaut tot Koninklijk Atheneum te Gent'*, Gent.
- P.G. (1936). Ecole Victor Carpentier, à Gand. In: *Bâtir*, nr. 45 (augustus 1936).
- Hoste, L. (1987). In memoriam Michel Steels 1913-1987. In: *Ghendtsche Tydinghen*, p. 118-119.
- Hoste, L. (1991). Rooigem en de Brugsepoort – de scholen. In *Ghendtsche Tydinghen*, 1991, p. 42-46.
- Rummens, M. (1992). *Honderd jaar Stedelijke Basisschool Désiré Van Monckhoven 1892-1992*, Gent, 1992, p. 82-84.
- Steels, M. (1975). *Het Stedelijk Lager Onderwijs te Gent in de negentiende eeuw'*, Gent, 1975.
- Steels, M. (1978). *Geschiedenis van het stedelijk onderwijs te Gent'*, Gent.
- Steeman, J. (2021). J.P. Hofman (1838-1894) Gents stadsingenieur-architect In: *Ghendtsche Tydinghen*, p. 10-25.

Noten

1. Bosschem en Viaene (2001), p. 53.
2. Idem, p. 53.
3. Everaert en Fabré-Meeus (1997), p. 16-20.
4. Steels ontving de opdracht pas in 1975, zodat de tijd te kort was om het verhaal af te maken.
5. Hoste (1987), p. 118-119.
6. Steels (1975), p. 48, 50 en 52-54.
7. Exclusief de houten paviljoenen die tussen 1909 en 1914 op liefst 18 locaties als kindertuin werden geplaatst – Steels (1978), p. 320.
8. Gepland om gepubliceerd te worden in het Jaarboek 2021 van de heemkundige kring De Oost Oudburg.
9. In het schooljaar 2020-2021 telt het stedelijk onderwijsnet 45 basisscholen: 19 met klassikaal onderwijs, 16 Freinetscholen, 1 Dalton, 4 Jenaplan en 5 bijzonder onderwijs. Bron: website stad Gent.
10. De eerste onderwijswet (1842) voorzag dat iedere gemeente basisonderwijs moest aanbieden, maar niet per sé door een gemeenteschool. Bij gebrek aan voldoende eigen middelen kon een gemeente een bestaande vrije (in de praktijk katholieke) school aannemen. De gemeente werd geen inrichtende macht, maar moest wel de wedden betalen – Steels (1978), p. 65-66. Na de liberale verkiezingsoverwinning van 1878 werd nog dat jaar in de tweede onderwijswet aan de gemeenten de verplichting opgelegd zelf minstens één gemeenteschool te hebben – Steels (1978), p. 217-218. Nadat de katholieken in 1884 de macht heroverd hadden, werd die verplichting door de derde onderwijswet opgeheven – Steels (1978), p. 218-219. De stad Gent had in 1853 al tien eigen basisscholen, maar nam in 1853 in twee weinig bevolkte landelijke gebieden een bestaand schooltje over, waaronder Meulestede – Steels (1975), p. 50.

11. Steels (1975), p. 48.
12. Steels (1975), p. 54.
13. Steeman (2021), p. 15-16.
14. Archief Stad Gent U29.
15. Steels (1978), p. 87.
16. Steels (1975) p. 54.
17. Archief Gent U32 – zo ook vermeld door Baillieul (2002), p. 22.
18. Cocriamont (2012), p. 53. Het stadsbestuur heeft beslist het gebouw in 2022 te verkopen.
19. Vanaf 1854 waren er wel al betalende leerlingen in de meisjesschool ‘Institut Louise’ (Bevelandstraat) toegelaten – Steels (1978), p. 90-91.
20. Debaenst (2017), p. 6.
21. Tot 1918 Brugsesteenweg genoemd. Omdat de Belgische troepen op 11 november 1918 aldaar Gent binnen kwamen werd het deel van de Brugsesteenweg tussen de kerk en de Rooigemlaan tot Bevrijdingslaan hernoemd.
22. Hoste (1991), p. 43.
23. In 1955 waren 13 van de 41 stedelijke basisscholen gemengd – Rummens (1992), p. 83. Pas halfweg de jaren 1970 was de operatie ‘menging’ voltooid. Met name de school aan de Acaciastraat was een van de laatste. Dat schooljaar werden van de 39 basisscholen er nog 31 als gemengd vermeld, naast 5 jongensscholen en 3 voor meisjes – Archief Stad Gent, OND5141.
24. De Weerd (1995), p. 121.
25. Archief Sad Gent OND5141.
26. Baillieul (2000), p. 40-41.
27. De Bunderie (1987), p. 9.
28. Steeman (2021), p. 14-15.
29. *Bâtir* (1936), p. 821.
30. Aan de Begijnhofdries is er ononderbroken een school gevestigd sinds 1880. Zie Steels (1975), p. 52.
31. De rechtervleugel van het Laurentinustuit is het voormalig Huis van Schardou uit 1537 – De Bunderie (1987), p. 5 en *Onroerend Erfgoed* ID 8315; het gebouw van De Muze is het voormalig Huis van de Grootjuffer en de Infirmierie uit het laatste kwart van de 17e eeuw – *Onroerend Erfgoed* ID 94170
32. Steeman (2021), p. 15-16..

MADAM RACHEL

Een Gensche saga in the sixties

Eric Vermeirsch

Nog een jeugdherinnering, eigenlijk meer puber- en postpuberherinnering van de auteur. Een niet al goed aflopend verhaal van een schitterende jonge dame, die het tot ‘madam’ bracht, maar tragisch eindigde.

Reechel: feitelijk heette zij Rachel, zoals in de bijbel, maar telkens ik haar ‘voor mijn geestesoog oproep’ (‘k geloof dat ik dat heb opgepikt bij Couperus, Louis heeft mij altijd geïnspireerd) spreek ik het uit op zijn Engels. Raquelle vind ik ook mooi.

Ik zie haar weer over de vloer van ons café aan de Muide zweven. Demonstratie: de laatste nieuwe dans, de chachacha. Amper zestien jaar, en wat een rijpheid! Lang zwart haar en een lichaam gevormd als een coca-colafles, ik kan helaas geen betere omschrijving vinden. Ik, even ‘oud’, bekeek dat met mijn lichtjes uitpuilende katholieke ogen. Hevig opgewonden en totaal de kluts kwijt. In plaats van de koe (met alle respect) bij de horens te vatten en ook een chachachatje te draaien, samen met haar. Achterlijk was ik en achterlijk zou ik de volgende jaren blijven, terwijl Rachel verder stoomde, op naar de top. Op die leeftijd lezen in de Camera Obscura van Hildebrand (en, eerlijk is eerlijk, soms ook in wat meer pikante boekjes, als ik ze te pakken kon krijgen). Was dat wel normaal? Die pikante boekjes natuurlijk wel.

Deze keer had Antoinette, mijn moeders beste vriendin, haar dochter(tje) meegebracht op de wekelijkse koffieklets. De jaartjes verstrijken vlug, en de kleine Rachel was al flink uit de kluiten gewassen voor haar leeftijd. Terwijl zij verder raasde op onze kleine cafévloer, waardoor de rook uit haar schoentjes langzaam begon op te kringelen, hoorde ik haar moeder verslag uitbrengen over de meest recente belevenissen met haar spruit. Langs de kanten van de Elyseese Velden (niet te verwarren met de Champs Elysées in Parijs) waren de spanningen onlangs zeer opgelopen. Onverwacht thuisgekomen hadden ma en pa een soort van party verrast in hun woning. Een handvol, voor die tijd vroeg rijpen, had er blijkbaar ‘het beest uitgehangen’ tijdens hun afwezigheid. Rachel had een groot en gul hart en ontving iedereen bijna letterlijk met open

armen, tenminste als ze nog voldoende gezond en niet té oud waren. Een cadeautje was welkom, een klein beetje geld kon ook wel van pas komen, maar het was in die periode voor haar nog geen must.

Ik daarentegen was de verkeerde weg ingeslagen. Dagelijks routineuze schoolarbeid, na de gewone uren nog wat avondles om ‘een bijkomend papierke’ te bemachtigen dat mij later, veel later, moest toelaten wat van het leven te genieten. Ondertussen ontsnapte “het volle leven” mij. Reechel, dat prachtstuk, had, naar het schijnt, nu ook al ‘een ouwe die haar onderhield’, dixit de fiere moeder. Dat kon ik onmogelijk bijbenen. Ik zag er niet zo slecht uit (met uitzondering natuurlijk van het feit dat mijn linkerbeen iets korter is dan mijn rechter, doch het valt mee), maar ‘I didn’t have the knack’. Een vrouw zoals of (ik noem liever geen namen, jullie moeten maar zelf invullen), met een bescheiden vermogen, zelfs van middelbare leeftijd, die mij af en toe eens zou uitnodigen (met voorkeur voor een Gentse, vanwege de afstand voor de verplaatsingen). En dan, eh: allons-y chochotte.... (Voor de kenners: verwijzing naar een grappig pikant lied van Erik Satie; je vindt het gemakkelijk op You Tube, ik beveel het iedereen aan) Ik zou niet nee hebben gezegd.

Toen ik nog altijd aan het zwoegen was om een diplomaatje te bekomen, was Rachel al met haar beide fraaie voetjes van ’t ijs. In de onmiddellijke omgeving van de Kouter (een chique côté, volgens haar ma), had zij al een bar geopend ‘met meisjes’. Als zelfstandige, én werkgeefster. Terwijl ik, nadat ik er eindelijk in geslaagd was de nodige papieren te bemachtigen, met een klein beetje piston en mits een examen in loondienst terecht kwam. Ik was nu ‘fonctionair’.

Heel veel verdiende ik niet in het begin van mijn carrière, maar ik had eindelijk tijd voor een nieuwe uitdaging: het uitgangseven. Na ettelijke maanden rondzwalpen tijdens de weekeinden (de Kuiperskaai, ’t Wiel, ’t Chaletje aan ’t Zuidpark, en andere duistere krochten) kwam ik plots tot het inzicht dat het stilaan tijd was om Rachel ook iets te gunnen. Akkoord, die chachacha van destijds: dat was een gemiste kans, niet alleen voor mij, doch ook voor haar! Het had toch een band geschapen tussen ons, hoopte ik, al was het maar platonisch (lach mij gerust uit, ik verwacht niets anders). Dus besloot ik een bezoekje te brengen aan haar etablissement, mij scherp bewust dat het mij geld ging kosten.

Mijn entrée was in ieder geval geslaagd, want zij kende mij nog en ik werd hartelijk, feitelijk warm, begroet. Ik was nu ondanks alles toch wel wat rijper

geworden, ik had al wat relationele stommiteiten achter de rug en dus ook een hoogstpersoonlijk puinhoopje. Ik begroette haar wederkerig joviaal. Rachel zag er nu uit als een echte madam, en ik twijfelde er niet aan dat zij goed zorgde voor haar meisjes. De sfeer in 'de club' viel mee, discrete gordijnen op de gepaste plaatsen en vol tapijt. Het vrouwelijk personeel was aan de jonge kant. Plots zag ik zowaar een meisje op wie mijn kennersoog destijds al eerder was gevallen, in één of ander klaslokaal. Dus de ideale persoon om te trakteren met een coupe en een gesprek aan te knopen. Voor haar was het een bijverdienste, een soort jobstudente dus, kwam ik te weten. Maar ik ben er toch niet mee 'tot het uiterste' gegaan, niet uit schrik voor geldgebrek maar vooral geremd (of beschermd, wie zal het zeggen?) door mijn tsjevenopvoeding. Ik had toch weer een klein stukje bijgeleerd over het volle leven.

Tijdens de volgende jaren volgde ik, getrouw en dankbaar, de voor mij dankzij de vakbond, uitgestippelde vlakke loopbaan. Af en toe een loonsverhoging en, mits een examen (weeral), een bevordering. Langzaam maar zeker. Maar Rachel zette onweerstaanbaar haar race naar de top verder! Ik hoorde via - via dat zij nu een 'pension' uitbaatte langs de kanten van het station. Met geschoold, ervaren personeel en een onberispelijke service. Hierbij moreel en daadwerkelijk gesteund door haar ouders, zoals dat meestal gaat. Want er moesten flink wat lakens gewassen worden! En Rachel was zeer 'à cheval' voor wat de lakens betrof. Ik kwam wat details te weten over de cliënteel. Geloof mij, het waren meestal geen dokwerkers, het was eerder een elite. Er werd daar hard gewerkt, dikwijls ook 's nachts, zoals in de politiek, dus is het maar normaal dat er goed werd verdiend. Alhoewel, één van mijn vrienden die al jaren de nachtploeg doet bij de 'Coca' in Zwijnaarde, is er nog altijd niet rijk van geworden. Mijn ma kreeg cijfers te horen van haar vriendin, die natuurlijk zeer fier was op het succes van haar dochter. Hoe zou je zelf zijn? Ondertussen had ik het al tot 'eerste tekenaar' geschopt, wat al heel wat beter klonk dan hulptekenaar, en ik was ook wel content. Te meer omdat mijn ma aan iedereen, ook aan degenen die het niet wilden horen, vertelde dat ik ingenieur was.

Er moet toch iets zijn misgegaan met dat bloeiende etablissement. Ik leerde nu de betekenis van de woorden input en output en vooral deficit kennen. Na een kosten-baten analyse bleek dat vooral de rekeningen voor het wassen van de lakens en de vervanging van de matrassen de posten waren die de hele zaak stilaan dreigden te kelderden. Want de was moest worden uitbesteed: de hoeveelheden werden te groot om nog in 't zwart door de ouders te worden afgevoerd. En via de facturen van de was had de belastingdienst een betere kijk op

de grootte van de totale consumptie. De zaak was ‘big’ geworden. In ieder geval niet ‘too big to fail’, want zij deed tevergeefs een beroep op wat staatssteun om de put te vullen. Nadien mocht die flierefluiter van het ministerie er een kruis over maken, hij werd geschrapt uit de lijst van de vaste cliënten.

Dus koos Rachel resoluut voor een volledig nieuw businessmodel, zoals haar consulent gesuggereerd had. Hij deed dit volledig onbezoldigd, de contacten met zijn opdrachtgeefster verliepen altijd zeer gesmeerd. Een nieuwe brasserie (vanzelfsprekend geen ordinair volkscafé!) pal tegenover de ingang van het station. De idee was: na de dagtaak van de trein direct naar de brasserie voor een hartige hap en een opbeurende slok, en, wie weet, als er na deze restauratie nog tijd overbleef... Misschien werken met een tienbeurtenkaart voor vaste klanten? Voor experimenten met de fiets was de tijd toen nog niet rijp. Want de voorkant van Gent Sint Pieters zag er toen uit als een fietsenkerkhof, de transitie was nog niet begonnen. De timing was anders perfect: de golden sixties kwamen eraan.

Hoe moet ik dat verhaal afsluiten? Amaai, het doet pijn! Wij naderden de seventies. Reechel: wat is er dan écht gebeurd? Wat was er misgelopen? Waarom besloot een mooie dynamische vrouw als jij, amper dertig jaar oud, plotseling uit het leven stappen?

Maak reclame voor GT!

*Ghendtsche Tydinghen is veel te weinig bekend.
Zelfs mensen die zich bijzonder interesseren aan onze
stad weten dikwijls niet dat dit tijdschrift bestaat...
En nochtans: voor wie een woordje wil meepraten over
de Gentse geschiedenis is GT een absolute must.*

Mond tot mond reclame is de beste publiciteit!

Tramporen helpen foto identificatie

De in GT 2022 nr. 3 verschenen plaatsidentificatie (Burggravenlaan bij de Parklaan) bij een foto van een stel wandelende figuren, vermoedelijk handelaars, klopt niet. Mark Rummens, sinds vele jaren specialist in Gentse trams en tramwegen, legt uit waarom. Er wordt op p. 239 letterlijk geschreven '*De Burggravenlaan, waar lange tijd een tramspoor lag*'. Welnu, op de Burggravenlaan heeft nooit een tramspoor gelegen.

Waar dan wel? De enige plaats waar in Gent zoals op de GT foto een enkelspoor lag in het midden van de straat, is de Oudenaardsesteenweg voor de (nooit geëlektrificeerde) buurttram naar Geraardsbergen (1912-1954). Een foto uit 1936 (verzameling Pierre de Meyer - Erfgoed Tram Gent vzw) toont de contouren van het café In de Toekomst, blijkbaar op de hoek met de Jockeystraat, met daarnaast hetzelfde hekwerk als op de foto in GT. In het midden het tramspoor en rechts het toenmalig militair domein De Sterre, nu al vijftig jaar een UGent Campus.

Carrosserie De Meulemeester, gespecialiseerd in foorwagens

'Het is misschien al achterhaald', schrijft Erik Dekeyser, 'maar in GT november-december 2018 vroeg lezer Yvan Mahy informatie naar Carrosserie (moet Carrosserie zijn) De Meulemeester. Ik weet natuurlijk niet of het om dezelfde De Meulemeester gaat, maar in een aanvulling op mijn genealogie Soenen die ik publiceerde in 1975, stond daarover iets:

Achilles Octaaf Van Eeckhoute, geboren te Gent in 1883 en overleden in 1973, was als timmerman vanaf 1907 wagenmaker (carrossier) en had een mekanieke houtzagerij en een fabriek van kermiswagens (afb. 1 en 2). Aanvankelijk alleen houten wagens, ook verhuis- en laadwagens en salonwagens voor de kermis. In de beginjaren was hij geassocieerd met Michel Verstraeten. Naderhand werkte Achiel zelfstandig onder de firmanaam Carrosserie Gantoise. Hij woonde met zijn gezin te Gent, Ottergemsesteenweg 117 (in 1909) in 1912 nr. 213 (huidig nr. 209) waar in de zomer van 1931 de werkplaats volledig uitbrandde.

Achiel had goede contacten en werkte veel met foorkramers, zo o.m. in 1910 met A. Dumortier, de directeur van een Toboggan (Grand Toboggan Français,

☉☉☉ CARROSSERIE GANTOISE ☉☉☉

Ancienne firme De Meulemeester & Van Eeckhoute

Ach. VANECKHOUTE successeur

213 Chaussée d'Otterghem, 213. GAND

Spécialité de matériel roulant pour industriels forains et pour déménagements.

CARTE POSTALE

FABRIEK VAN
KERMISWAGENS

HUIS GESTICHT IN 1907

Mich. Verstracten & Ach. Van Eeckhoute
213 - OTTERGEMSCHÉ-STEENWEG - GENT - BELGIË

TELEFOON 1521

Specialiteit van PRACHT
SALONWAGENS
LAADWAGENS
Mekanieke HOUTZAGERIJ

Afb. 3. Stoomcarroussel van de Carrosserie Industrielle et Foraine.

attraction sensationnelle. Le Toboggan a 16 mètres de hauteur et possède une double glissade de 54 mètres. Een andere relatie van hem was Pierre Janssen, colosse, sterke Pierre; de zwaarste, de dikste, de sterkste man ter wereld (189 kilos); bewijzen daarvan een zichtkaart uit 1910. Achilles verbleef voor zijn werk ook veel in het buitenland, onder andere in Frankrijk. Hij liet in 1933 een huis bouwen aan de Sint-Pietersaalstraat 189, naderhand is dit deel van de straat tussen de Krijgslaan en Zwijnaardsesteenweg veranderd van naam in Groeningestraat en nog later Elfjulistraat 101. De woning is thans gesloopt en ingenomen door burelen van het Ministerie van Financiën.’

De afb. 1 en 2 tonen een postkaart met de naam ‘Ancienne firme De Meulemeester’ en een reclamekaart van vroegere datum (verzameling Dekeyser).

Veergrep

Over de Veergrep verscheen in GT een en ander. Albert De Graeve sloeg alarm over het muurkapelletje dat er hangt en de stadsdienst Monumentenzorg deed het nodige. Daarover korte tekstjes in de GT rubriek ‘Lezers aan het woord’ in jg. 2018 nummers 2 en 6 en jg. 2019 nr. 6. Marc Hanson schrijft: ‘De vroegere beluikhuisjes op de hoek van het Veersteegje zijn ondertussen gekaleid. Men is nu bezig met de binnenafwerking. Onderaan op de hoek werd een gevelsteen in gemetseld, waarop staat: 1841. Wellicht slaat dat op de bouw van de citéhuisjes?’

In de doorgaans zeer betrouwbare Inventaris Onroerend Erfgoed (Internet) lezen we dat de nummers 1-5 en 11-17 dateren van 1891. De huizen nr. 7-9 met dezelfde gevelindeling zijn ouder: 1849. We concluderen dat dit typische beluikhuisjes zijn van de ‘tweede generatie’ uit de tweede helft van de negentiende eeuw. In vergelijking met die van de eerste generatie (tot ca. 1840) zijn ze ruim te noemen: ze tellen twee en een halve bouwlaag. Over de weinig bekende eerste generatie citéhuisjes, waarvan er zo goed als geen meer overblijven: zie Devriese (1996). Beluiken en huisjescomplexen. Ontstaan en evolutie in het 18de-eeuwse Gent. In *Stadsarcheologie* jg 20 nr. 1, p. 1-28. Meer details bij Devriese (2001). De grote beluikenconcentratie in de Gentse Overscheldewijk in de 18de en vroege 19de eeuw. In *TIC (Tijdschrift voor Industriële Cultuur)*, nr. 75, p. 13-41.

Gedenkplaat Joos (Judocus) de Rijke aan het Oud Justitiepaleis

Miguel De Clercq en Jan Steeman wijzen er op dat er in tegenspraak tot wat in GT 2021 nr. 4-5 beweerd wordt, heel wat gepubliceerd werd over Judocus De Rijke. Zo is er de bijdrage ‘Joos de Rycke uit Mechelen, Ecuadors vader des vaderlands’ in *De Heraut*, 27 (2002) nr. 2, p. 15-17, het verdwenen tijdschrift van de Gentse en Oost-Vlaamse gidsen. Het artikelje zelf verwijst naar een boekje (brochure?) dat door vzw Esmeraldas werd uitgegeven. Het werkje is wellicht een zeldzaamheid, maar is te raadplegen in de collectie van de Kunstenbibliotheek op de Bijlokesite. Zie verder ook op het internet in Cageweb: Mertens, J., Van Dooren, J., Van Dycke, H. (1998). *Joos de Rijke – Judoco Rique (1498-578: eerste Vlaamse zendeling in Zuid-America*. Esmeraldas – Ecuadorcentrum. Verder ook de scriptie van Christian De Paepe (1977) *Joos de Rijke (Fray Jodoco Rique 1498-1578) in Belgische archiefstukken*, KUL Campus Kortrijk en tenslotte Moreno A. (1998). *Fray Jodoco Rique en fray Predro Gocial: apostolen en maestro’s franciscanos de Quito*. Abya Yala, Quito.

We moeten er echter op wijzen dat de Mechelaar Joos de Rijke niets met Gent te maken heeft, behalve het feit dat hij vanuit het Gentse Franciscanenklooster naar Zuid-America vertrok. Zoals in GT 2021 beschreven, kwam de gedenkplaat op een nogal absurde manier op een Gentse muur terecht.

‘Achterwaartsterigge’: niet gelijk aan vroedvrouw

In tegenstelling tot wat in GT 2021 nr. 3, p. 188 te lezen staat over de Jonkvrouw Mattestraat, voordien Vrouwmattensstraetken, Ruelle des Gardes couches, is een ‘garde-couches’ geen vroedvrouw (accoucheuse, sage-femme).

Alexander Evrard wijst er ons op dat dit een hardnekkig voortlevende verwar- ring is. Een vroedvrouw is een para-medisch opgeleid persoon die huisartsen of zelfs verloskundige artsen - specialisten bij verlossingen kan vervangen (zolang er zich geen verwickelingen voordoen). Een vroedvrouwschool werd in Gent opgericht onder koning Willem I. Een achterwaartsterigge (garde-couches, in het Nederlands: baker of kraamverzorgster) is een eenvoudige volkswrouw die moeder en kind nadien tijdens het kraambed komt ver- zorgen.

Evrard (nu 97) herinnert zich nog goed achterwaartsterigge Euzenie (Eugenie) Lameire die ten huize Evrard kwam helpen bij de jongere kinderen. Ze woon- de in de Sint-Lievensstraat (nu Sint-Lievenspoortstraat) die ze zelf 'Slechte Lievensstraat' noemde, omdat er daar toen nog zoveel armoedige beluiken, koerkes, 'puurtjes' of cité's waren. Wanneer er een kleine aanzet tot een zesde vingertje was, bond ze dit af met bobijndraad. Voor een lastige boreling durf- de ze wel holhuizekes (papaver) gebruiken. Van haar leerde hij Gentse volks- liedjes die nu volkomen onbekend zijn.

HERNIEUWING ABONNEMENT 2022

Mede dank zij jouw steun, beste lezer, blijft Ghendtsche Tydinghen succesvol. Ook in een wereld met onbeperkte, schijnbaar gratis toegang via het internet tot massale hoeveelheden informatie.

Vernieuw tijdig het lidmaatschap.

Dat bespaart ons veel moeite en extra kosten voor het nasturen van nummers!

Dank zij de bijdrage van de vele steunende of beschermende leden en de gewaardeerde bijdrage van de stad slagen we erin het tijdschrift te blijven aan- bieden tegen de ongelooflijk lage prijs van 20 euro.

Per nummer, thuis bezorgd, is dat amper 4 euro.

DE BASISPRIJS BEDRAAGT 20 EURO

De vermelding van het lidnummer (zie adresetiket) helpt ons vergissingen te voorkomen. Mocht je het niet vinden: geen paniek, we redden het wel zonder.

Wil je een ander toezendadres dan dat van de betaler,
vermeld dit dan bij 'Mededeling'

LET OP: Gewijzigd rekeningnummer
Stort voortaan het lidgeld op het gewijzigde rekeningnummer
BE22 7360 7611 4247.

STEUNENDE LEDEN EN BESCHERMLEDEN

€300: Cocquyt;

100 €- 60 €

Verdonck M.; Walraedt J.; Verjans P.; De Vleeschouwer H.; Bekaert S.; Modde-
Nenquin; Van Vlaenderen-Dua.; Devriese-Okerman; Corteel.

50 €- 45 €

Bertrand J.; Van De Woestyne B.; Gelaude F.; Liedts A.; Liedts-Meesen A.; Plum-
Doof P.; Lybaert P.; Demoor D.; Naerhuyzen M.L.; De Reuse J.; Hebbelynck-
Brunin B.; Van Hoorde Hubert; Leirens J-P; Coucke-Negroni M.; Devogelaere-
Hanquet.; Van Renterghem G.; Bockstaele W.; Van Stevendaal D.; Eechaudt D.;
Balcaen Heymans L.; Flachet P.; Abbenbroek W.

40 €

De Jonghe W.; Sorgeloose P.; Hemelaer L.; Destoop B.; Martens M-L.; Wissaert
R.; Gansbeke W.; Vincent-Van De Putte J.; Van Bockstaele-De Bevere.; Minne
Lemache G.; Vermaele L.; Leyseele J-P; Verhaest L.; Van Geluwe M.

35 €

Waegebaert B.; Bergen-Terryn; Braecke De Coster; Peperstraete P.; Dierckx L.;
De Clercq-Rasschaert R.; Dobbelaere R.; De Turck B.; Fagot W.; Bontemps M.;
Verschueren P.; Soetaert-Monbaliu; Van Den Berghe J.; Mennens C.; Oosterlinck
J.; Pieters W.; Van Hecke E.; Schotte C.; Scheir M.; Beyz M.; Rooms J.-P.; De
Baets B.; De Meyere J.A.L.; Schryver A.; Van Remoortere N.; Demeulenaere G.;
Marlier R.; Aers E.; Derdijn E.; Meganck C.; Bouckaert M. M.; Baert-Declerck
G.; Mortier De Clercq J.; Roose J-P; Clara K.; Cruyt B.; Lataer J.; Smet M.; De
Vleeschouwer-De Turcq J.; Vande Papeliere D.; Adam-Tijs A.M

30 €

Van Belle; Holderbeke L.; Mertens J.; Van De Velde E.; Christiaens M.; Gelaude
J.; Huyghebaert-Maertens.; Vlieghe P.; Verplancke M.; Laridaen L.; Sabbe D.;
Crispyn J.; Maresceau M.; De Strooper E.; Vandevoorde J.L; Descamps A.;

Vyncke C.; Roldan-Aragon-Botterberg ; Zatará ; Deproost L.; Van Bossele L.; Cosyns M.; De Hon S.; Debergh P.; Van Belle B.; Verheggen F.; Cocriamont A.; Vermaut J.; Tollenaere S.; Bondue R.; Vankenhove N.; Van Hove C.; Sels A.; Bachmann C.; Haenebalcke-Permentier; De Meyere-Van Houcke E.; Bernaert F.; Van Durme E.; Derycke P.; Van Laethem J.; Rau D.; Segher M.; Dhaene J.; Metelmann K.; Floryn D.; Duthoit C.; Hofman F.; Puttevils C.; Weewauters F.; Buysse A.; De Pauw A.; Durinck F.; Thomas-Schamp.; De Bodt-Petit.; Schouls R.; Roelens S.; Deweirt M.; De Geest; D'hont-Mareel; Van Rie A.; Van Caneghem A.; Coopman P.; De Schepper J.; Lodrigo G.; Borgoo R.; Van Maldeghem-De Smet; Van Den Bosch-Van Langenhove; Desmet G.; Anthonis P.; Vermeirsch E.; Van Elsen-Coppens; Statius J.; De Graeve A.; Ryckaert M.; Lippens L.; Van Eeckhoutte W.; Ediers B.; De Vreese-Verbergh ; Meert-Calle.; Truyen B.; Balthazar H.; Vervliet L.; Rottiers-Souwerk.; Van Wynsberge A.; Gombault P.; Verstraete J.; Van Keymeulen P.; Decadt C.; Lekens H.; D'haen P.; Plasschaert J.; Eryvynck G.; Himschoot G.; Van Cleven P.; Manesse M.; Stevens Corijn.; Janssen-De Weirdt.; Stevens M.; Van Bockstaele R.; De Meestere G.; Pieters R.; Cousaert E.; Huys J.; Daens L.; Debergh J-P; Vermeire D.; Van Puyvelde L.; Diegenant W.; Van Wynsberghe A.; Gabriels-Myttenaere D.; Van Autreve-Marchand.; Gyselinck S.; Depaeppe J.; Bleyaert F.; Maryns J.; Zels D.; Penning-Van Den Berghe.; Dobbelaere-Claus.; Van De Voorde P.; Van Speybroeck M.; Thysbaert-Van Oost.; De Pourcq F.; Vercauter-Van Lierde.; De Groote M. L.; Heyde P.; Rouquart W.; Mareen-Vandeweghe; Roelants D.; Platteeuw M.; Van Tyghem F.; Ödberg F.; Zwaenepoel-Van Poucke J.; Ramon R.; Evrard A.; De Vuyst M.; Demeyer-De Ruyck R.; De Grauwe L.; De Latte G.; Poelman H.; De Moor A.; De Moerloose T.; Barbe J.; Rummens M.; Leys A.; Kluykens G.; D'hont D.; Wulteputte M.; Perneel X.; Biskup J.; Reynvoet M.; De Clercq M. Steeman J.; Kochanowicz R.; Debunderie W.; Stevens-Dutry B.

Inhoud jaargang 50 Ghendtsche Tijdinghen 2021

Nr. 1

- **Luc Devriese - Adrien Brysse** - *Graficus-Architect Lieven Cruyl en zijn Gents werk (1662-1684) Deel 2. Gezicht op oostelijk Gent in 1678: tussen twee Muidepoorten* 2
- **Jan Steeman** - *J.P. Hofman (1838-1894), Gents stadsingenieur-architect Oneervol ontslagen en ... onterecht helemaal vergeten* 10
- **Jan Steeman** - *Stadsarchitect J.P. Hofman. Bronnen en bibliografie* 23
- **Mark Rummens** - *Waar Edward Anseele (niet) geboren werd* 26
- **Luc Devriese** - *Van Karnemelkkoer tot fleurigste straatje van Gent: de Korhoenstraat* 36
- **Wim Van Driessche** - *Het driedelige oeuvre van Jules De Bruycker* 43
- **Eric Vermeirsch** - *De koperslager* 58
- **D. Roelants** - *Introductie van de pokkeninenting in Gent* 63
- **Maurice Vollaert** - *Molens Pilsen aan de Overzet - laatste jaren. Van papierproductie naar textielblekerij* 72
- *Lezers aan het woord* 76
- *Aan Daniël Van Ryssel, in dankbare herinnering* 80

Nr. 2

- **Luc Devriese - Adrien Brysse** - *Graficus-Architect Lieven Cruyl en zijn Gents werk (1662-1684) Deel 3. Gezicht op oostelijk Gent in 1678: tussen Vijfwindgaten, Keizer- en Sint-Lievenspoort* 82
- **Marc Hanson** - *Het katholieke Schipperswerk in Gent (eind 19de eeuw-1978). Deel 1. Moeizame start aan de Posteernestraat en Oude-Houtlei* 94
- **Jan Steeman** - *Ontslag in 1878 van Jean Pierre Hofman, ingenieur-directeur van de stadswerken Gent* 106
- **Herbert De Vleeschouwer** - *Het Rasphuis aan de Coupure (1775 –1935) ‘correctiehuis’ en centrale gevangenis. Deel 1. Product van de Verlichting onder Vilain XIII (1773-1829)* 119
- **Marc Hanson** - *De Gentse ‘Hollandse’ citadel in internationale context.*

<i>Deel 2. Bouw loopt niet van een leien dakje</i>	131
- Jozef Clauwaert (†) - <i>Dramatische gebeurtenissen op 't Seleskest en de Muide tijdens de Duitse bezetting en de bevrijding (1941-1944)</i>	145
- Franklin Tombeur - <i>Het Wit Paard, café chantant in de Kammerstraat</i>	150
- Jozef Vermeulen (†) - <i>De Gentse Mont Blanc, alias Blandijnberg</i>	154
- <i>Lezers aan het woord</i>	157

Nr. 3

- Marc Hanson - <i>Het katholieke schipperswerk in Gent (Einde negentiende eeuw – 1978) Deel 2. Nieuw Schippershuis aan de Muide</i>	162
- Herbert De Vleeschouwer - <i>Het Rasphuis aan de Coupure (1775-1935) 'Correctiehuis' en centrale gevangenis. Deel 2. Een 'Ducpétiaux gevangenis' (1830-1935)</i>	174
- Naar Joris Vandenbroucke (†) - <i>Gentse straatnamen officieel vastgelegd</i>	185
- Catherine Boone - <i>Iets over het domein Vyncke - Bovyn in Wondelgem</i>	201
- Jacques Mertens - <i>Vrijdenker Eugène Steens en zijn burgerlijke begrafenis (1898)</i>	207
- Luc Devriese - <i>De Gentse Sint-Michielstoren: niet verwezenlijkte architectendromen en een historisch verantwoord restauratievoorstel</i>	213
- Franklin L. L. Tombeur - <i>Herinneringen van een tienjarige aan het Gentse Coliseum: rolschaatsen en catch</i>	224
- Eric Vermeirsch - <i>Ze noemden haar miss Paling</i>	232
- <i>Lezers aan het woord</i>	236

Nr. 4-5

- Mark Rummens - <i>François Nuyens uit Ledeberg zorgde in 1905-1908 voor een elektrisch tramnet in Tianjin</i>	242
- Luc Devriese - <i>Bebouwing en activiteiten om en rond de Kuiperskaai in de vorige eeuw</i>	251
- Marc Hanson - <i>Het katholieke schipperswerk in Gent (eind 19de eeuw-1978). Deel 3. In vaak moeilijke tijden (1914-ca. 1950)</i>	260
- Herbert De Vleeschouwer - <i>Bij het nakende einde van de 'Gentse' kloostergemeenschap van de Engelse benedictinessen: enkele bewaard gebleven herinneringen</i>	272

- Luc Devriese, Adrien Brysse - <i>Houtdok. Havendok wordt recreatiezone en industrieel monument</i>	277
- Herbert De Vleeschouwer - <i>Een Amerikaanse visie (1915) op de Gentse en Belgische toestanden. Isabel Anderson in The Spell of Belgium</i>	288
- Eric Vermeirsch - <i>Over ziekte en ongemak</i>	293
- Luc Devriese - <i>Tandmeesters adverteren wonderen (1737 en 1767)</i>	296
- Naar Joris Vandenbroucke (†) - <i>Uit het verleden van de Brugsepoortwijk. Deel 1. Oudste plaatsnamen</i>	301
- Herbert De Vleeschouwer en Luc Devriese - <i>Gedenkplaat voor Joos de Rijke aan het oud Justitiepaleis. Joos wie?</i>	310
- Luc Devriese, Herbert De Vleeschouwer - <i>Pierke in Gent, al heel oud en nog springlevend</i>	313
- <i>Lezers aan het woord</i>	318

Nr. 6

- Mark Hanson - <i>Het katholieke schipperswerk in Gent (einde twintigste eeuw - 1978) - Deel 4</i>	322
- Luc De Grauwe - <i>Krook en waal als waternamen, hoek, vest en wal als terreinnamen in Gent</i>	335
- Marijke Mortier - <i>150 jaar Roeivereniging Club Gent</i>	346
- Hugo Collumbien (†) - <i>Joris Vandenbroucke, geestelijke vader van het Gentse Pierke</i>	359
- Jan Steeman - <i>Het Posthotel aan de Gentse Kouter. Een luxehotel voor de stad</i>	361
- Mark Rummens - <i>Op zoek naar de oudste nog bestaande stedelijke Gentse basisschool</i>	380
- Eric Vermeersch - <i>Madame Rachel</i>	387
- <i>Lezers aan het woord</i>	391
- <i>HERNIEUWING abonnement op nieuw bankrekeningnummer!</i>	395
- <i>Steunende Leden en Beschermdelen 2021</i>	396
- <i>Inhoud jaargang 2021</i>	398

Ghendtsche Tydinghen is een uitgave van **Heemkundige en Historische Kring Gent vzw** met de steun van de Stad Gent en de provincie Oost-Vlaanderen.

Zetel: Convent Engelbertus - Groot Begijnhof, nr. 46, 9040 Gent (Sint-Amandsberg).

Bibliotheek en documentatie: in het DSMG, Groot Begijnhof, nr. 46, Sint-Amandsberg: elke zondag van 10 tot 12 uur (behalve op feestdagen). Gesloten in juli en augustus.

Lidgeld: Gewone leden: 20 euro
Steunende leden: 30 euro
Beschermden: vanaf 35 euro
Te factureren leden: 30 euro
Buitenlandse leden: 35 euro

Postrekening (**gewijzigd**)

Betaal voortaan op onze nieuwe bankrekening bij KBC.
IBAN: BE22 7360 7611 4247 van "Heemkundige en Historische Kring Gent" te 9000 Gent.

Administratie &
Ruildienst:

Nieuwe leden, opzegging, adreswijziging en bij het niet ontvangen van het tijdschrift: HHKG vzw, Begijnhof 46, 9040 Sint-Amandsberg
e-mailadres: g.t@telenet.be.

Redactieadres:

Clarissenstraat 14, 9000 Gent, tel. 09 329 71 45
Auteurs worden verzocht kopij digitaal aan te leveren op: g.t@telenet.be.

Website:

www.ghendtschetydinghen.be – ojs.ugent.be (digitale toegang) - scholar.google.com (digitaal zoeken).

Druk:

NV Drukkerij Verbeke, Lijnmolenstraat 34-36, 9040 Gent,
tel. 09 228 10 33 - e-mail: drukkerij.verbeke@skynet.be

V.U.:

HHKG, Begijnhof 46, 9040 Sint-Amandsberg.
Frank Gelaude (voorzitter).

ISSN 1783-9033

